

ερευνητική εργασία

Αντιμετώπιση βιομηχανικής κληρονομιάς στον 21^ο αιώνα

Γερογιαννάκη Χριστίνα

Επίβλεψη: Πιερή Χριστίνα

Ευχαριστίες

Ιδιαίτερα θα ήθελα να ευχαριστήσω την καθηγήτρια μου και επιβλέπουσα στην παρούσα ερευνητική εργασία, κα Χριστίνα Πιερή, για την καθοδήγηση που μου προσέφερε καθ' όλη τη διάρκεια της συγγραφής της εργασίας. Επιπλέον, θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά την οικογένεια μου και τους φίλους μου για τη στήριξη και τη κατανόηση όλο το διάστημα της ερευνητικής διαδικασίας.

Περίληψη

Κατά τη διάρκεια της βιομηχανικής επανάστασης κατασκευάστηκαν πολλές κτηριακές εγκαταστάσεις, οι οποίες σήμερα μένουν ανεκμετάλλευτες. Βιομηχανικά κτήρια με πλούσιο πολιτιστικό παρελθόν, που στην εποχή τους αποτελούσαν σημαντικό κομμάτι της ιστορίας του τόπου, παραμένουν αχρησιμοποίητα και παραμελημένα. Στόχος της παρούσας εργασίας είναι η μελέτη αντιμετώπισης και αξιοποίησης αυτών των κτηρίων στη σημερινή χρονική περίοδο, με βάση των αναγκών της κοινωνίας. Πιο συγκεκριμένα, το θέμα αρχικά προσεγγίστηκε μέσω βιβλιογραφικής έρευνας, έτσι ώστε να γίνουν πιο κατανοητοί οι όροι της βιομηχανικής επανάστασης, καθώς και της βιομηχανικής και πολιτιστικής κληρονομιάς. Έπειτα, αναφέρονται παραδείγματα κτηρίων, που είναι τοποθετημένα στον ευρωπαϊκό χώρο, με τα δικά τους αρχιτεκτονικά και λειτουργικά χαρακτηριστικά, τα οποία επηρεάζουν τον τρόπο με τον οποίο μπορούν να επαναχρησιμοποιηθούν. Σημαντικό ρόλο στη διάσωση και την επαναλειτουργία των βιομηχανικών κτηρίων διαδραματίζουν και οι φορείς που δραστηριοποιούνται σε τέτοιου είδους ζητήματα, όπως ο οργανισμός της UNESCO, το συμβούλιο του ICOMOS και η επιτροπή της TICCIH. Φτάνοντας στη μελέτη περίπτωσης, επιλέχθηκαν δύο βιομηχανικά κτήρια στην Αθήνα, αυτό του Πρώην Δημόσιου Καπνεργοστασίου και της πρώην Ζυθοποιίας ΦΙΞ. Αυτοί οι χώροι έχουν πλέον μετατραπεί σε πολιτιστικούς χώρους, και μέσω της ποιοτικής και ποσοτικής έρευνας που πραγματοποιήθηκε παρατίθενται σχετικά συμπεράσματα για την ορθή αξιοποίηση των κτιρίων.

Abstract

During the Industrial Revolution, many industrial facilities were constructed, that have been abandoned which led to them remaining unused until today. Industrial buildings with rich cultural pasts, which represent significant parts of the history of their respective places, remain unused and neglected. The aim of this study is to examine the treatment and utilization of these buildings in the current period, based on the needs of today's society. Specifically, the topic was initially approached through a literature review to better understand the terms of the industrial revolution, as well as industrial and cultural heritage. Then, examples of buildings located in the European area are mentioned, each with its own architectural and functional characteristics that influence how they can be reused. Organizations such as UNESCO, the ICOMOS council, and the TIICCIH committee play an important role in the preservation and utilization of these industrial buildings. Moving forward to the case study, two industrial buildings in Athens were selected: the Former Public Tobacco Factory and the former FIX Brewery. These spaces have now been transformed into cultural venues, and through the qualitative and quantitative research conducted, relevant conclusions have been provided regarding the proper utilization of the buildings.

Περιεχόμενα

Εισαγωγή	6
Μεθοδολογία	8
Κεφάλαιο 1 : Βιομηχανική κληρονομιά	9
1.1 Βιομηχανική επανάσταση	10
1.2 Ορισμός βιομηχανικής και πολιτισμικής κληρονομιάς	12
1.3 Τυπολογία – Μορφολογία βιομηχανικών κτηρίων	14
1.4 Παραδείγματα διατηρητέων βιομηχανικών κτηρίων	15
1.4.1 Παραδείγματα στο Ηνωμένο Βασίλειο	15
1.4.2 Παραδείγματα στη Γερμανία και την Ολλανδία	17
1.4.3 Παραδείγματα στην Ελλάδα	19
Κεφάλαιο 2 : Φορείς που δραστηριοποιούνται σε θέματα πολιτισμικής και βιομηχανικής κληρονομιάς	22
2.1 UNESCO - Εκπαιδευτική, Επιστημονική και Πολιτιστική Οργάνωση των Ηνωμένων Εθνών	24
2.1.1 Κέντρο Παγκόσμιας Κληρονομιάς	25
2.2 ICOMOS - Διεθνές Συμβούλιο για την Προστασία Μνημείων και Ιστορικών χώρων	25
2.2.1 Χάρτα της Βενετίας	26
2.3 TICCIH - Διεθνής Επιτροπή για τη Διατήρηση της Βιομηχανικής Κληρονομιάς	27
2.3.1 Χάρτα του Nizhny Tagil	27
2.4 Συμπεράσματα	29
Κεφάλαιο 3 : Μελέτη Περίπτωσης	30
3.1 Πρώην Δημόσιο Καπνεργοστάσιο	32
3.1.1 Ιστορία του κτηρίου	33
3.1.2 Το κτήριο του Δημόσιου Καπνεργοστασίου Σήμερα	37
3.2 Πρώην Εργοστάσιο Ζυθοποιίας ΦΙΞ	38
3.2.1 Ιστορία του κτηρίου	39
3.2.2 Το κτήριο της πρώην ζυθοποιίας ΦΙΞ σήμερα	43
Κεφάλαιο 4: Έρευνα	46
4.1 Δομή έρευνας	47
4.2 Αποτελέσματα έρευνας	48

4.2.1 Χαρακτηριστικά χρηστών.....	48
4.2.2 Πρώην Δημόσιο Καπνεργοστάσιο	50
4.2.3 Πρώην Ζυθοποιία ΦΙΞ.....	55
4.3 Συμπεράσματα έρευνας	60
Κεφάλαιο 5: Συμπεράσματα.....	63
Παράρτημα Α. Ερωτηματολόγιο	65
Βιβλιογραφία.....	69
Εικόνες.....	73

Εισαγωγή

Η Βιομηχανική Κληρονομιά αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της ιστορικής και πολιτιστικής ταυτότητας πολλών χωρών, ιδιαίτερα όμως αυτών που βίωσαν εντονότερα τη βιομηχανική επανάσταση. Οι τεχνολογικές αλλαγές που προκλήθηκαν από την επανάσταση που ξέσπασε μεταξύ 18^{ου} και 19^{ου} αιώνα στον ευρωπαϊκό χώρο είναι υπαίτιες για την εξέλιξη της βιομηχανικής παραγωγής. Οι βιομηχανικές εγκαταστάσεις, οι οποίες στο παρελθόν αποτελούσαν κέντρα ανάπτυξης και οικονομικής δραστηριότητας, πλέον αποτελούν άδειους και παραμελημένους χώρους. Ωστόσο, σήμερα ένα μέρος αυτών των βιομηχανικών κτηρίων εκφράζει μνήμες που συνδέουν το παρελθόν, με το παρόν και το μέλλον.

Η παρούσα μελέτη εστιάζει στην αντιμετώπιση και αξιοποίηση των βιομηχανικών κτηρίων στη σύγχρονη εποχή, με βάση τις προσεγγίσεις που υιοθετούνται από τους αρμόδιους φορείς. Οργανισμοί, όπως η UNESCO, το ICOMOS και η TICCIH συμβάλουν στην διατήρηση αυτών των βιομηχανικών μνημείων και στην επαναχρησιμοποίηση τους για την εξέλιξη της τοπικής κοινωνίας. Η αναβίωση τους ενισχύει άμεσα την τοπική οικονομία και τη βιώσιμη ανάπτυξη, διατηρώντας ένα αναντικατάστατο κομμάτι της βιομηχανικής κληρονομιάς.

Η έρευνα επικεντρώνεται σε δύο παραδείγματα βιομηχανικών κτηρίων στην περιοχή της Αθήνας, το πρώην Δημόσιο Καπνεργοστάσιο και την πρώην Ζυθοποιία ΦΙΞ. Το πρώην Δημόσιο Καπνεργοστάσιο, το οποίο ξεκίνησε τη λειτουργία του τη δεκαετία του 1930, αποτέλεσε ένα από τα πιο χαρακτηριστικά παραδείγματα βιομηχανικών έργων τέτοιας κλίμακας. Μετά από μια εποχή οικονομικής παρακμής, άνοιξε ξανά τις πόρτες του στο κοινό μέσα από την επανάχρηση του σε πολυχώρο. Σήμερα, το κτήριο στεγάζει τη Διεύθυνση Εκδόσεων και Εκτυπώσεων της Βουλής, καθώς και διάφορα τμήματα του Έντυπου Τύπου. Παράλληλα, με πρωτοβουλία του οργανισμού Πολιτισμού και Ανάπτυξης NEON, το 2021 πραγματοποιήθηκαν αποκαταστάσεις στα ισόγεια τμήματα της βόρειο – βορειοδυτικής πτέρυγας, συμπεριλαμβάνοντας και το αίθριο. Αυτές οι παρεμβάσεις έγιναν για να φιλοξενοούνται στο χώρο εκθέσεις για την ανάπτυξη του πολιτιστικού ιστού της περιοχής.

Αντίστοιχα, το κτήριο της πρώην Ζυθοποιίας ΦΙΞ, το οποίο λειτούργησε από το 1893 μέχρι το 1983, λόγω της εγκατάλειψής του για χρόνια, στεγάζει εκ νέου σήμερα το Εθνικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης. Η επαναλειτουργία του κτηρίου ως χώρος πολιτισμού, συνδυάζει την ιστορική αρχιτεκτονική του παρελθόντος με στοιχεία της σύγχρονης εποχής, διατηρώντας έτσι τη βιομηχανική πολιτιστική κληρονομιά που άφησε πίσω η αρχική κατασκευή.

Μέσα από την βιβλιογραφική έρευνα, η οποία συντελείται από την ποιοτική και την ποσοτική μεθοδολογία, η ερευνητική εργασία προσπαθεί να τονίσει τη σημασία της βιομηχανικής κληρονομιάς. Είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι τα βιομηχανικά κατάλοιπα, αποτελούν τις πιο ισχυρές μνήμες ενός πολιτισμού. Αυτά τα κτήρια

είναι πηγές πληροφοριών για την κοινωνική και την οικονομική ζωή του παρελθόντος και κατέχουν μεγάλη σημασία για την πολιτισμική ταυτότητα κάθε περιοχής. Γι' αυτό το λόγο είναι θεμιτό η νέα χρήση οποιουδήποτε βιομηχανικού κτηρίου, να διατηρεί την αρχική φυσιογνωμία και ιστορία του με σεβασμό.

Μεθοδολογία

Η παρούσα εργασία αποτελεί μια έρευνα, που αφορά την επανάχρηση διατηρητέων βιομηχανικών κτηρίων στον 21^ο αιώνα. Πιο συγκεκριμένα, η εργασία πραγματεύεται την ιστορική εξέλιξη δύο κτηρίων στην περιοχή της Αθήνας, τα οποία στο παρελθόν λειτουργούσαν ως εργοστασιακές μονάδες και τώρα έχουν μετατραπεί σε χώρους πολιτισμού. Τα στοιχεία που συλλέχθηκαν και μελετήθηκαν προσεκτικά, αξιολογήθηκαν στη συνέχεια για την πληρότητα και τη χρησιμότητα τους για τη συγγραφή της εργασίας.

Η εν λόγω εργασία περιλαμβάνει ποιοτική και ποσοτική μεθοδολογία έρευνας. Στην πρώτη περίπτωση, η ποιοτική μεθοδολογία εστιάζει στην κατανόηση βασικών ορισμών και εννοιών που αφορούν την βιομηχανική ιστορία και την εξέλιξη της αξίας των βιομηχανικών κτηρίων στο χρόνο. Η χρήση διαδικτυακών πηγών, οι οποίες συμπεριλαμβάνουν ελληνικά και ξενόγλωσσα βιβλία και άρθρα, κάνουν πιο αξιόπιστη την βιβλιογραφική αναφορά.

Στη συνέχεια, μέσω επισκέψεων, πραγματοποιείται η εμπειρική έρευνα, η οποία αφορά την συλλογή ιστορικών δεδομένων και φωτογραφιών, προσφέροντας μια βαθύτερη κατανόηση της ιστορίας και της εξέλιξης των βιομηχανικών κτηρίων. Μέσω αυτών, γίνονται πιο κατανοητές οι αλλαγές στο εσωτερικό και εξωτερικό χώρο των κατασκευών, αλλά και το πως το κτήριο ανταποκρίνεται στις ανάγκες της σύγχρονης εποχής. Συνολικά, η ποιοτική έρευνα προσφέρει μια ολοκληρωμένη κατανόηση του κτηρίου, λαμβάνοντας υπόψη όχι μόνο την υλικότητα του, αλλά και τις ανθρώπινες εμπειρίες που το καθιστούν ένα ζωντανό οργανισμό μέσα στον αστικό ιστό.

Από την άλλη πλευρά, η ποσοτική μεθοδολογία έρευνας γίνεται με τη χρήση ερωτηματολογίων. Το ερωτηματολόγιο που χρησιμοποιείται, βοηθά στη συλλογή δεδομένων σχετικά με τον τρόπο με τον οποίο οι χρήστες αντιλαμβάνονται και αξιοποιούν το χώρο. Τα δεδομένα των απαντήσεων αναλύονται στατιστικά με βάση την πληρότητα των αναγκών και την ικανοποίηση των χρηστών από τη διαχείριση των κτηριακών εγκαταστάσεων και της σύνδεσης της νέας χρήσης του με το αστικό περιβάλλον.

Έτσι, επιτυγχάνεται ο αρχικός κύριος στόχος της εργασίας, που είναι η ολοκληρωμένη και τεκμηριωμένη μελέτη περίπτωσης διατηρητέων βιομηχανικών κτηρίων. Η συλλογή δεδομένων, η φωτογραφική συλλογή και οι προκαθορισμένες ερωτήσεις στο κοινό, αποτελούν τα πρωταρχικά χαρακτηριστικά για τη συγγραφή της.

Κεφάλαιο 1 : Βιομηχανική κληρονομιά

1.1 Βιομηχανική επανάσταση

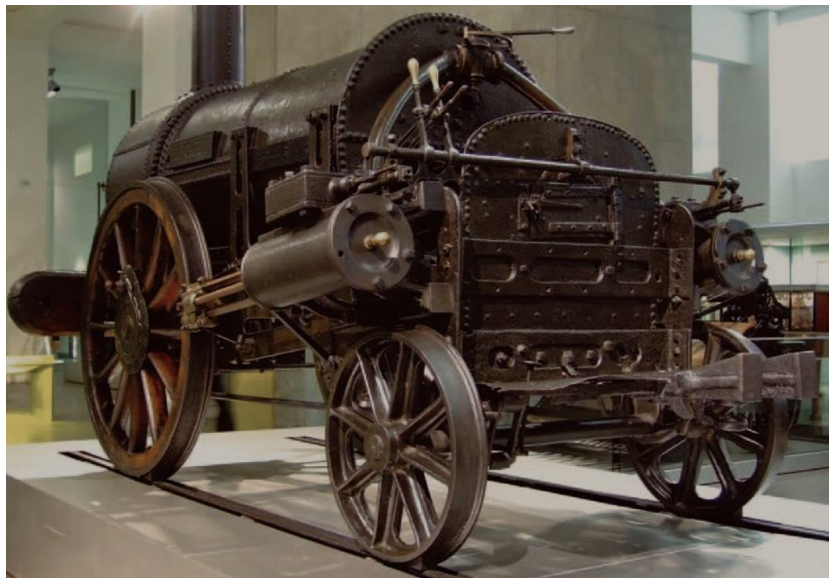
Η βιομηχανική επανάσταση αναφέρεται σε μια περίοδο έντονων τεχνολογικών, οικονομικών και κοινωνικών αλλαγών που συνέβησαν κυρίως στη δυτική και βόρεια Ευρώπη κατά τον 18ο και 19ο αιώνα. Ο όρος «βιομηχανική επανάσταση» είναι μια συνοπτική φράση που περιγράφει μια ιστορική περίοδο, όπου ο ρυθμός της αλλαγής φαινόταν να επιταχύνεται. Επέφερε εκτενείς και διαρκείς μετασχηματισμούς, όχι μόνο στις επιχειρήσεις και τα οικονομικά, αλλά και στις βασικές δομές της κοινωνίας. Αυτή η περίοδος χαρακτηρίζεται από τη μετάβαση, της χειροκίνητης και αγροτικής παραγωγής σε μηχανοκίνητη και βιομηχανική παραγωγή. Έτσι, οι αλλαγές που δρομολογήθηκαν από την εκβιομηχάνιση οδήγησαν την Ευρώπη, τις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής και μεγάλο μέρος του κόσμου στη σύγχρονη εποχή (Wilkinson, 2023).

Οι βασικοί παράγοντες που συνέβαλαν στη βιομηχανική επανάσταση περιλαμβάνουν την εφεύρεση νέων μηχανών και την ανάπτυξη νέων τεχνολογιών, όπως η μηχανή ατμού (βλ. εικ. 1.1) και η μεταλλουργία. Αυτές οι επαναστατικές τεχνολογίες επέτρεψαν την αυτοματοποίηση και την μαζική παραγωγή αγαθών, οδηγώντας σε μεγάλη αύξηση της παραγωγικότητας και της ευημερίας σε ορισμένες κοινωνίες. Η έλευση της βιομηχανικής ανάπτυξης αναμόρφωσε τα πρότυπα ανθρώπινης εγκατάστασης, εργασίας και οικογενειακής ζωής και κοινωνικών δομών, με την εμφάνιση νέων τάξεων εργατών και εργοδοτών (βλ. εικ. 1.2), καθώς και τη μετάβαση από την ύπαιθρο στις αστικές πόλεις (Braudel, 2024). Ο συνδυασμός αυτών των παραγόντων οδήγησε σε βαθιές αλλαγές στον τρόπο με τον οποίο ζούσαν οι άνθρωποι της υπαίθρου.

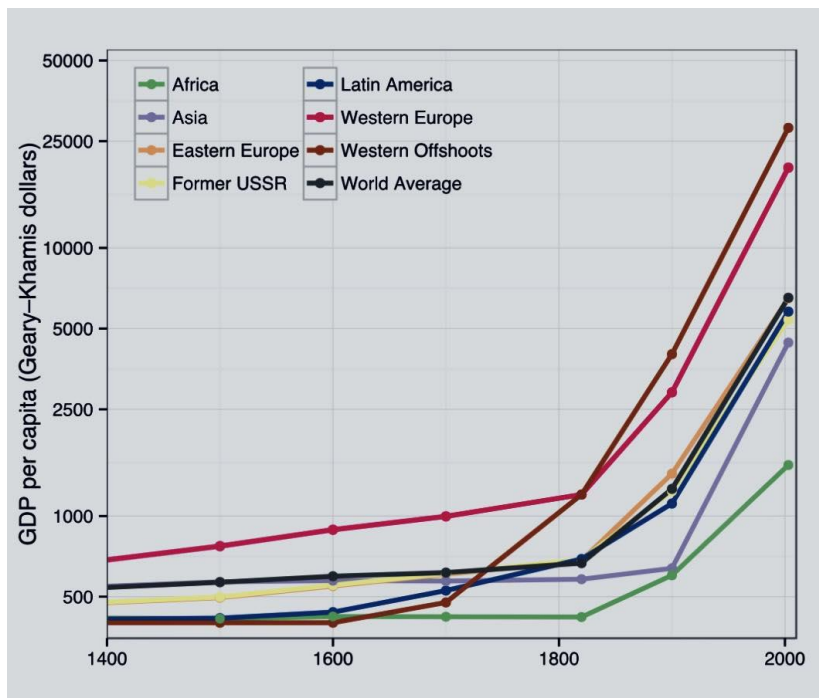
Σταδιακά, η μεγάλης κλίμακας μηχανοποιημένη γεωργία για την εξυπηρέτηση της αγοράς άρχισε να ξεπερνά τα είδη της γεωργίας που είχαν ασκήσει οι περισσότεροι αγρότες για γενιές. Αυτή η αλλαγή συνέβαλε στη διαμόρφωση νέων κοινωνικών δυνάμεων και στην ανάπτυξη νέων πολιτισμικών και πολιτικών ιδεολογιών. Η πρόοδος στη βιομηχανία και η ανάπτυξη της εργοστασιακής παραγωγής επιτάχυναν την τάση αστικοποίησης δημιουργώντας σημαντικό κοινωνικό αντίκτυπο.

Κατά τη διάρκεια της συγκεκριμένης περιόδου, προωθήθηκαν διάφοροι τομείς, όπως η χημεία, η φυσική και η μηχανική μέσω των νέων ανακαλύψεων και εφευρέσεων, οι οποίες θα βοηθούσαν υποστηρικτικά τη μηχανοποίηση της παραγωγής και τη βελτίωση της βιομηχανικής διαδικασίας (Wilkinson, 2023). Στον τομέα της χημείας και της φυσικής, παρατηρήθηκαν σημαντικές ανακαλύψεις που αφορούν τη ανάπτυξη νέων χημικών διεργασιών και υλικών, καθώς και την ανακάλυψη της ηλεκτρικής ενέργειας και τη μαγνητική επίδραση. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να βελτιωθεί η αποδοτικότητα της παραγωγής και κατά συνέπεια να αναβαθμιστεί η ποιότητα των προϊόντων. Όσον αφορά τη μηχανική, η Βιομηχανική Επανάσταση μετέτρεψε τις οικονομίες που βασιζόνταν στη γεωργία και τη

βιοτεχνία σε οικονομίες βασισμένες στη βιομηχανία μεγάλης κλίμακας, στη μηχανοποιημένη μεταποίηση και στο εργοστασιακό σύστημα. Νέα μηχανήματα, νέες πηγές ενέργειας και νέοι τρόποι οργάνωσης της εργασίας έκαναν τις υπάρχουσες βιομηχανίες πιο παραγωγικές και αποδοτικές.

Εικόνα 1.1 Ατμομηχανή Rocket κατασκευασμένη το 1829. Λόγω της ανάπτυξης της βιομηχανίας προωθήθηκε η κατασκευή σιδηρόδρομων για μεταφορές.

Εικόνα 1.2 Παγκόσμια αύξηση του ΑΕΠ κατά τη διάρκεια της Βιομηχανικής Επανάστασης

1.2 Ορισμός βιομηχανικής και πολιτισμικής κληρονομιάς

Η βιομηχανική κληρονομιά είναι ένα από τα πολιτιστικά μέσα που αντικατοπτρίζουν καλύτερα τη δυαδικότητα της Ευρώπης. Μέσω των υλικών υπολειμμάτων και της άυλης μνήμης της, αποτελεί βασική πτυχή της ευρωπαϊκής ταυτότητας, αντικατοπτρίζοντας τις αλλαγές μεταξύ ανθρώπων και τεχνολογίας, οι οποίες, μεταξύ του 18^{ου} και του 19^{ου} αιώνα, έκαναν την ευρωπαϊκή ήπειρο κοιτίδα της σύγχρονης οικονομίας (Alfrey & Putnam, 1992).

Η βιομηχανική κληρονομιά περιλαμβάνει τα απομεινάρια του βιομηχανικού πολιτισμού που έχουν σημαντική ιστορική, τεχνολογική, κοινωνική, αρχιτεκτονική ή επιστημονική αξία. Αυτά μπορεί να αποτελούνται από κτίρια, μηχανήματα, εργοστάσια, μύλους, εργαστήρια, μεταλλεία, χώρους μεταποίησης και διύλισης, χώρους φύλαξης και αποθήκευσης, τόπους παραγωγής, μεταφοράς και χρήσης ενέργειας, καθώς και χώρους που χρησιμοποιούνταν για κοινωνικές δραστηριότητες σχετικές με τη βιομηχανία, όπως στέγαση, θρησκευτική λατρεία και εκπαίδευση (βλ.εικ. 1.3). Οι βιομηχανικές τοποθεσίες είναι σημαντικά ορόσημα στην ιστορία της ανθρωπότητας, σηματοδοτώντας τη διπλή δύναμη της ανθρωπότητας της καταστροφής και της δημιουργίας που προκαλεί τόσο ενοχλήσεις όσο και πρόοδο (Douet, 2013),(Popelová et al., 2022).

Η βιομηχανική αρχαιολογία είναι μια διεπιστημονική προσέγγιση που μελετά τα υλικά και άυλα κατάλοιπα, τα τεκμήρια, τα τεχνουργήματα, τις στρωματογραφίες και τις κατασκευές που σχετίζονται με τη βιομηχανική δραστηριότητα. Χρησιμοποιεί αυτές τις μεθόδους έρευνας για να εμβαθύνει στην κατανόηση του βιομηχανικού παρελθόντος και παρόντος. Η βιομηχανική αρχαιολογία επικεντρώνεται στην περίοδο από την αρχή της Βιομηχανικής Επανάστασης στο δεύτερο μισό του 18ου αιώνα έως σήμερα, αναδεικνύοντας ταυτόχρονα τις προβιομηχανικές και πρωτο-βιομηχανικές ρίζες της (Alfrey & Putnam, 1992). Επιπλέον, αναζητά και αναδεικνύει την εργασία και τις τεχνικές που χρησιμοποιούνται στην ιστορία της τεχνολογίας.

Η αξία κάθε στοιχείου των μνημείων της βιομηχανικής κληρονομιάς μπορεί να μην είναι πάντα εμφανώς ενδιαφέρουσα μόνη της. Ωστόσο, ο συνδυασμός όλων των στοιχείων μέσα σε ένα κοινό πλαίσιο μελέτης, με τον κοινό παράγοντα να είναι ο χώρος όπου λαμβάνει χώρα η βιομηχανική δραστηριότητα, παρέχει πληθώρα πληροφοριών και εντυπώσεων. Το σύνολο των πληροφοριών που αποκομίζει κανείς από αυτά τα μνημεία είναι ιδιαίτερα σημαντικό. Αυτό δεν ισχύει μόνο επειδή προσδίδει ξεχωριστά χαρακτηριστικά στην ταυτότητα της περιοχής όπου βρίσκονται, αλλά και επειδή προσφέρει γνώσεις και συναισθήματα στον παρατηρητή σχετικά με τη βιομηχανική δραστηριότητα του παρελθόντος σε εκείνο τον συγκεκριμένο τόπο. Τα μνημεία αυτά ενσωματώνονται στον χώρο και, συνεπώς, αποτελούν ένα χαρακτηριστικό του, προσδίδοντας μια ιδιαιτερότητα στην ταυτότητα της περιοχής.

Η βιομηχανική κληρονομιά έχει κοινωνική αξία ως τμήμα των κατάλοιπων της καθημερινής ζωής συνηθισμένων ανθρώπων, και με αυτή την ιδιότητα, προσδίδει μια σημαντική αίσθηση κάποιας υπάρχουσας ταυτότητας (Polyzos, 1998). Παράλληλα έχει τεχνολογική και επιστημονική αξία στην ιστορία της μεταποίησης των κατασκευών και μπορεί να έχει και σημαντική αισθητική αξία για την ποιότητα της αρχιτεκτονικής και της μελέτης σχεδιασμού. Επιπλέον, η σπανιότητα της επιβίωσης συγκεκριμένων διαδικασιών, η τυπολογία των χώρων και των τοπίων, αποτελούν αναμνήσεις του παρελθόντος και της βιομηχανικής εξέλιξης.

Η προσαρμοστική επαναχρησιμοποίηση προσφέρεται ως στρατηγική για τη διατήρηση των αξιών αυτών των δομών, ενώ ταυτόχρονα προσαρμόζει τον τόπο για νέες χρήσεις της εποχής μας, λειτουργεί λοιπόν ως καταλύτης τοπικής ανάπτυξης. Μέσω της έξυπνης ανακαίνισης και μεταμόρφωσης, οι τοποθεσίες πολιτιστικής κληρονομιάς μπορούν να βρουν νέες, μικτές ή εκτεταμένες χρήσεις. Ως αποτέλεσμα, αυξάνεται η κοινωνική, περιβαλλοντική και οικονομική τους αξία, ενώ ενισχύεται η πολιτιστική τους σημασία (Καραβασίλη, 2024).

Εικόνα 1.3 Το ιστορικό κτήριο του Πιλοποιείου Πουλόπουλου στο Θησείο λειτουργεί πλέον ως πολιτιστικό κέντρο.

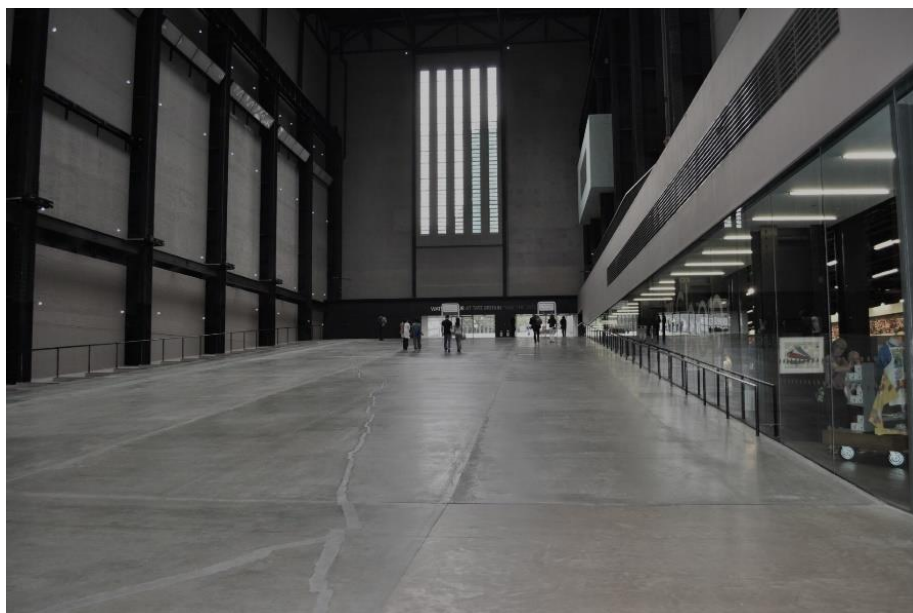
1.3 Τυπολογία – Μορφολογία βιομηχανικών κτηρίων

Τα πρώην βιομηχανικά κτήρια, εξαιτίας της μορφολογίας και της τυπολογίας που έχουν, καθίστανται ιδανικά για την υιοθέτηση νέων ποικίλων χρήσεων, λόγω της ευελιξίας και της πολυδιάστατης δομής τους. Οι πιθανές χρήσεις των κτηρίων αυτών, αρκετές φορές καθορίζονται από περιβαλλοντικούς, οικονομικούς και πολιτικούς παράγοντες, οι οποίοι επηρεάζουν τη διαδικασία επανάχρησης τους (Alfrey & Putnam, 1992). Σε πολλές περιπτώσεις, υπάρχει η επιθυμία τα παλιά βιομηχανικά κτήρια να διατηρήσουν το εξωτερικό τους κέλυφος και να προστεθούν ή να αφαιρεθούν τμήματα από το εσωτερικό τους. Κύριος στόχος είναι να διατηρηθεί η αρχιτεκτονική ταυτότητα και αυθεντικότητα του κτιριολογικού συνόλου, εφαρμόζοντας σε αυτό σύγχρονες τεχνολογίες.

Η επανάχρηση των βιομηχανικών κτηρίων δεν περιορίζεται από ένα συγκεκριμένο πρότυπο σχεδιασμού, καθώς υπάρχει ποικιλία στη πολυπλοκότητα και τη διαφοροποίηση ανάλογα με τον τύπο της βιομηχανικής δραστηριότητας και την εποχή κατασκευής κάθε κτηρίου. Όμως, υπάρχουν ορισμένα κοινά χαρακτηριστικά που περιλαμβάνουν αρκετές κτηριακές μονάδες.

Αρκετά βιομηχανικά κτήρια, κυρίως εργοστασιακές εγκαταστάσεις, όπως το πρώην Καπνεργοστάσιο Αθηνών και το πρώην εργοστάσιο ζυθοποιίας ΦΙΞ, η Πινακοθήκη Μοντέρνας Τέχνης του Λονδίνου κ.α., τις περισσότερες φορές διαθέτουν ευρύχωρους εσωτερικούς χώρους (βλ. εικ. 1.4), στους οποίους δεν υπάρχουν διαχωριστικά στοιχεία, για τη διευκόλυνση των εργασιών, όπως η αποθήκευση εξοπλισμού ή η διενέργεια βιομηχανικών εργασιών. Έτσι, η απουσία των εσωτερικών διαχωριστικών επιτρέπει ευελιξία στη διάταξη του χώρου ανάλογα με τις ανάγκες της κάθε δραστηριότητας (Alfrey & Putnam, 1992). Ακόμα, τα ταβάνια στα βιομηχανικά κτήρια κατασκευάζονται σε ύψος που επιτρέπουν την εύκολη κυκλοφορία μεγάλων εξοπλισμών και μηχανημάτων, καθώς συμβάλλουν και στην αποτελεσματικότερη κυκλοφορία του αέρα μέσα στο χώρο.

Είναι σημαντικό να βρεθεί η κατάλληλη νέα χρήση του κτηρίου, έτσι ώστε να επιτευχθεί ομαλά και με επιτυχία η επανάχρηση του στον αστικό ιστό. Η βιβλιογραφική ανασκόπηση της βιομηχανικής κληρονομιάς και η αντιμετώπιση και διατήρηση αυτών των μνημείων φανερώνει το διαχρονικό της ρόλο και την αξία της. Έτσι, κάθε νέα χρήση οφείλει να σέβεται την ιστορία και να διατηρεί την αξία του βιομηχανικού κτηρίου, αλλά να λαμβάνει υπόψη παράγοντες όπως η αρχική λειτουργία και η κατασκευαστική δομή του. Συνοπτικά, οι νέες χρήσεις πρέπει να ενσωματώνονται δημιουργικά στο κτήριο, να ενισχύουν την βιομηχανική του κληρονομιά και να ενδυναμώνουν την ιστορική του μνήμη και να αλληλοεπιδρούν με το γύρω περιβάλλον.

Εικόνα 1.4 Εσωτερικός χώρος του Μουσείου Μοντέρνας Τέχνης του Λονδίνου

1.4 Παραδείγματα διατηρητέων βιομηχανικών κτηρίων

Τα παλαιά βιομηχανικά κτήρια αποτελούν σημαντικές πτυχές της αρχιτεκτονικής βιομηχανικής κληρονομιάς και κοινωνικής ιστορίας σε παγκόσμιο επίπεδο. Συνθέτουν σε μεγάλο βαθμό ιστορικά και πολιτιστικά μνημεία, καθώς αντιπροσωπεύουν μια περίοδο έντονης βιομηχανικής δραστηριότητας, η οποία άλλαξε τη φυσιογνωμία του τόπου στον οποίο βρίσκονται. Τα περισσότερα από αυτά τα κτήρια έχουν μετατραπεί σε νέους χώρους, με διαφορετικές χρήσεις, αλλά σεβόμενα την ιστορία και το χαρακτήρα τους.

1.4.1 Παραδείγματα στο Ηνωμένο Βασίλειο

Το Ηνωμένο Βασίλειο και ειδικότερα η Αγγλία, διαθέτει μια πληθώρα αριθμών παραδειγμάτων βιομηχανικών κατάλοιπων, εξαιτίας της ιστορικής ανάπτυξης της στους τομείς της τεχνολογίας και κατ' επέκταση στην αρχή της βιομηχανικής επανάστασης. Ένα παράδειγμα επανάχρησης βιομηχανικού κτηρίου είναι το μουσείο μοντέρνας τέχνης του Λονδίνου (Tate Modern), το οποίο βρίσκεται στη

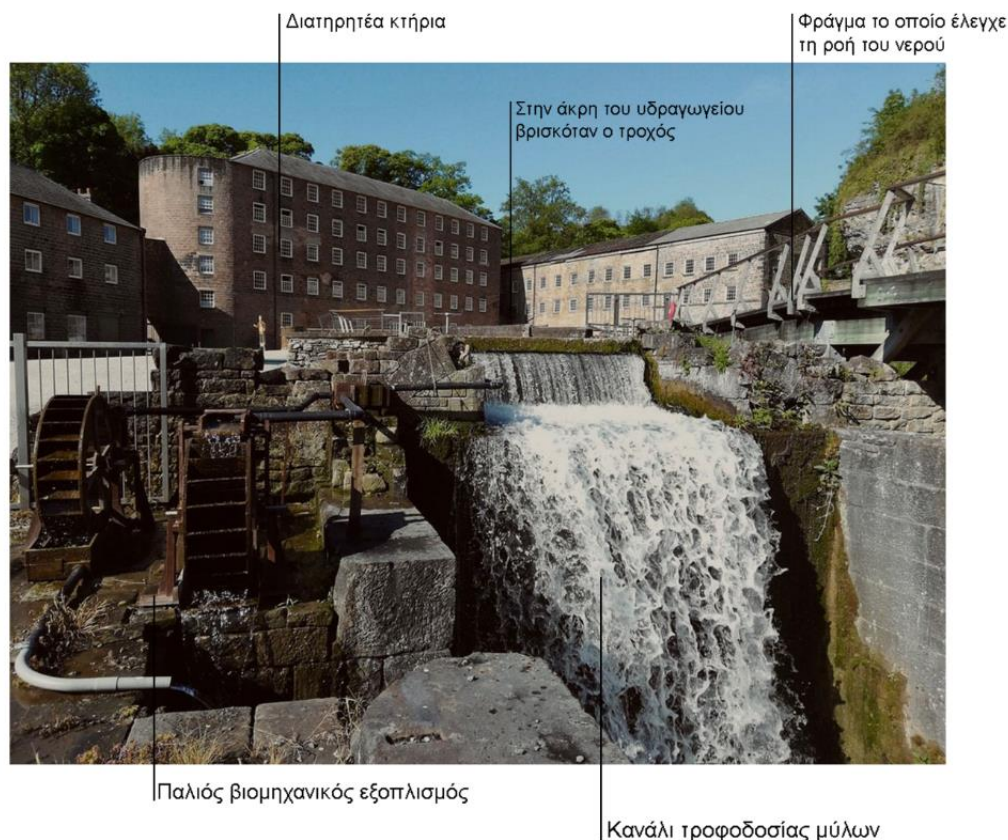
νότια όχθη του ποταμού Τάμεση (βλ. εικ. 1.5). Ξεκίνησε ως σταθμός παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας το 1947 και στη συνέχεια μετατράπηκε και ένα από τα πιο γνωστά μουσεία σύγχρονης τέχνης παγκοσμίως. Διατηρώντας το εξωτερικό περίβλημα του κτηρίου και την χαρακτηριστική καμινάδα του, το αρχιτεκτονικό γραφείο Χέρτσογκ & ντε Μιουρόν το τροποποίησε και πρόσθεσε δύο επιπλέον γυάλινους ορόφους. Κατά την πάροδο του χρόνου έγιναν και άλλες προσθήκες, οι οποίες όμως δεν αλλοτρίωσαν τη φυσιογνωμία του βιομηχανικού κτηρίου. Η συγκεκριμένες παρεμβάσεις δημιούργησαν ζωντανούς πολιτιστικούς χώρους, ενδυναμώνοντας την κοινότητα (Tate,2010).

Εικόνα 1.5 Πινακοθήκη Μοντέρνας Τέχνης του Λονδίνου

Επιπλέον ένα παράδειγμα της αγγλικής βιομηχανικής κληρονομιάς είναι ο ιστορικός μύλος του Cromford (βλ. εικ. 1.6). Το Cromford Mills ιδρύθηκε το 1771 και αποτέλεσε έναν από τους πρώτους βιομηχανικούς μύλους παγκοσμίως. Η εφεύρεση του σερ Ρίτσαρντ Άρκραϊτ, η δημιουργία της μηχανής κλωστής βαμβακιού, έφερε την επανάσταση στη βιομηχανία βαμβακιού, καθώς μετέτρεψε μια μικρή οικοτεχνία σε μια μεγάλης κλίμακας εργοστασιακή παραγωγή. Σήμερα, λειτουργεί ως μουσείο που αναδεικνύει την ιστορία της βιομηχανικής επανάστασης και της τότε εργατικής ζωής, ενώ παράλληλα υπάρχουν εργαστήρια, αίθουσες εκδηλώσεων και καφετέριες για το κοινό. Μέσω αυτής της επανάχρησης διατηρείται η σημασία του ως ιστορικό μνημείο προσφέροντας καινοτόμες

εμπειρίες, ενώ είναι αναγνωρισμένο από την UNESCO ως μνημείο Παγκόσμιας Κληρονομιάς (Brown and Mason), (Mill history , 2021).

Εικόνα 1.6 Cromford Mill

1.4.2 Παραδείγματα στη Γερμανία και την Ολλανδία

Κάθε χώρα έχει τη δική της μοναδική βιομηχανική κληρονομιά, η οποία συντελείται από παραδοσιακά εργαστήρια και βιοτεχνίες, μέχρι μεγάλες εργοστασιακές εγκαταστάσεις και ολόκληρες βιομηχανικές πόλεις. Το σύνολο αυτών των δομών δημιουργεί ένα μοναδικό τοπίο σε κάθε περιοχή. Καθένα ξεχωρίζει λόγω των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών που αποκτά, συνθέτοντας έτσι τη βιομηχανική και πολιτιστική του ταυτότητα. Αυτά τα χαρακτηριστικά μπορεί να αποτελούνται από τη φύση των βιομηχανικών δραστηριοτήτων, το τεχνολογικό εξοπλισμό που χρησιμοποιείται και τις κοινωνικές δομές που επηρεάζουν την εργατική τάξη. Επιπλέον, οι οικονομικοί, οι κοινωνικοί και οι περιβαλλοντικοί παράγοντες συμβάλλουν στη διαμόρφωση αυτών των χαρακτηριστικών. Έτσι, πέρα από τις

βιομηχανίες που αναπτύχθηκαν στη Μεγάλη Βρετανία, η βιομηχανική ανάπτυξη διαδραματίζει σημαντικό ρόλο και σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες, όπως στη Γερμανία και την Ολλανδία, προσφέροντας ενδιαφέροντα παραδείγματα.

Η Γερμανία είναι μια χώρα με μεγάλη ιστορική εξέλιξη και σημαντική βιομηχανική κληρονομιά κατά τον 20^ο αιώνα. Πάνω από 44 μνημεία είναι εγγεγραμμένα στους καταλόγους της Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO και έχουν αλλάξει τη χρήση τους. Σημαντικό παράδειγμα είναι το Βιομηχανικό συγκρότημα Ανθρακωρυχείων του Τσολφεράιν (βλ. εικ. 1.7) στην περιοχή Έσσεν, το οποίο ξεκίνησε τη λειτουργία του το 1851. Θεωρούνταν ένα από τα μεγαλύτερα και πιο προηγμένα ανθρακωρυχεία στην Ευρώπη και ένα από τα βασικά κέντρα εξόρυξης στη Γερμανία, σε περιοχή με σημαντική βιομηχανική δραστηριότητα. Μετά το κλείσιμο του το 1986, το κτιριολογικό συγκρότημα μετατράπηκε σε πολιτιστικό κέντρο με χώρους μουσείων, γκαλερί τέχνης και πολυχώρους δραστηριοτήτων για το κοινό. Το Δεκέμβριο του 2001 μπήκε στο κατάλογο Παγκόσμιας κληρονομιάς της UNESCO, λόγω της ιδιαίτερης βιομηχανικής αρχιτεκτονικής του και πιο συγκεκριμένα για τη συμμετρική χωροθέτηση των κτηρίων (UNESCO-Welterbe zollverein - leuchtturm für das ruhrgebiet, 2024).

Εικόνα 1.7 Βιομηχανικό συγκρότημα Ανθρακωρυχείων του Τσολφεράιν

Η Ολλανδία είναι μια χώρα βαθιά επηρεασμένη από τη βιομηχανική επανάσταση. Λόγω της γεωγραφικής της θέσης, η ανάπτυξη βιομηχανικών ζωνών και ναυπηγείων είχε μεγάλη άνθιση. Το Κίντερνταϊκ (βλ. εικ. 1.8) αποτελεί μια κοινότητα με κατοικίες και ένα σύστημα με 19 ανεμόμυλους στην επαρχία της

Νότιας Ολλανδίας. Αυτό το υδραυλικό σύστημα αποτελεί ένα από τα μεγαλύτερα πάρκα ανεμόμυλων στην Ευρώπη και βοηθάει στην αποστράγγιση της γης για να διατηρηθεί το έδαφος της περιοχής στεγνό. Το ιστορικό αυτό συγκρότημα έχει αρχιτεκτονική και ιστορική σημασία, αν και η δημιουργία του είναι προγενέστερη της βιομηχανικής επανάστασης (Kinderdijk, 2023)

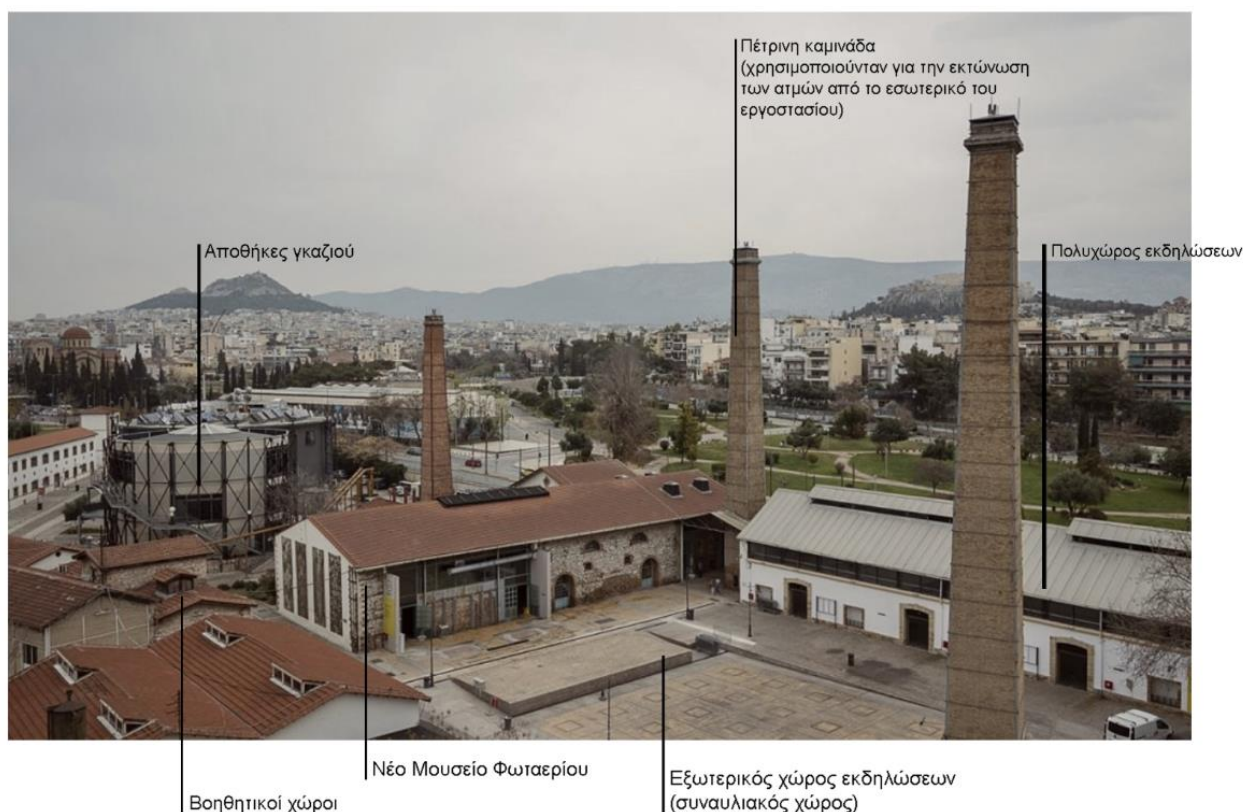
Εικόνα 1.8 Κίντερνταϊκ

1.4.3 Παραδείγματα στην Ελλάδα

Το 19^ο αιώνα δημιουργήθηκαν τα πρώτα βιομηχανικά κέντρα στον ελλαδικό χώρο. Αναπτύχθηκαν κυρίως σε παραθαλάσσιες περιοχές, όπως ο Πειραιάς, το Λαύριο, η Ελευσίνα, το Πέραμα, η Πάτρα και ο Βόλος και ευδοκίμησαν μέχρι τις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Αυτές οι βιομηχανικές εγκαταστάσεις περιλάμβαναν ναυπηγεία, μηχανουργεία, διυλιστήρια και υφαντουργεία και κάλυπταν μεγάλες επιφάνειες γης. Η βιομηχανία είχε σημαντικό ρόλο για την οικονομική ανάπτυξη και την κοινωνική εξέλιξη της χώρας, καθώς έχει διακριθεί και σε διάφορους τομείς.

Κατά τις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα πέρα από την ευρύτερη περιοχή των Αθηνών, παρατηρήθηκε αύξηση στην κατασκευή εργοστασίων και στο κεντρικό τμήμα της πρωτεύουσας. Το εργοστάσιο φωταερίου στην Αθήνα (βλ. εικ. 1.9) ξεκίνησε τη λειτουργία του το 1862 και παρέμεινε ενεργό μέχρι το 1984 (ΒΜΦ, 2024). Οικονομικοί και τεχνικοί παράγοντες κατέστησαν την τοποθεσία του στα όρια του ιστορικού κέντρου, δημιουργώντας με αυτό τον τρόπο βιομηχανική ανάπτυξη στην οδό Πειραιώς. Καθ' όλη τη διάρκεια λειτουργίας του, το εργοστάσιο αναλόγως με τις ανάγκες του υπέστη αρκετούς μετασχηματισμούς (Καραβασίλη, 2024). Πολλά από τα τμήματα του κατεδαφίζονταν ή επεκτείνονταν για την εξασφάλιση του καλύτερου τρόπου λειτουργίας του και την αποθήκευση του αναγκαίου εξοπλισμού.

Με την πάροδο του χρόνου και ενώ οι εποχές αλλάζουν, το εργοστάσιο φωταερίου χαρακτηρίστηκε ανθυγιεινό και επικίνδυνο για τις ζωές των εργατών και των κατοίκων της περιοχής. Έτσι, το 1984 αποφασίστηκε η αναστολή λειτουργίας του οριστικά με το σβήσιμο των φούρνων του εργοστασίου. Δύο χρόνια αργότερα, το 1986, ο χώρος χαρακτηρίστηκε διατηρητέο ιστορικό μνημείο από το υπουργείο Πολιτισμού και ξεκίνησαν οι πρώτες μελέτες αξιοποίησης του. Πλέον, είναι ένας κοινωνικός πόλος έλξης καθώς φιλοξενεί καλλιτεχνικές εκδηλώσεις, εργαστήρια, αλλά και το Βιομηχανικό Μουσείο Φωταερίου. Το Μουσείο προσφέρει στους επισκέπτες μια μοναδική εμπειρία, καθώς ακολουθούν μια διαδρομή εσωτερικά των κτηρίων και βλέπουν το σωζόμενο μηχανολογικό εξοπλισμό.

Εικόνα 1.9 Εργοστάσιο Φωταερίου Αθηνών

Τα μεταλλεία Λαυρίου (βλ. εικ. 1.10) αποτελούν ένα σημαντικό ιστορικό και αρχαιολογικό σύμβολο στην Ελλάδα (Τζεφέρης, 2020). Οι εγκαταστάσεις βρίσκονται στην Ανατολική Αττική και αποτελούν ένα από τα σημαντικότερα μεταλλεία άργυρου και μόλυβδου από την αρχαιότητα μέχρι και τον 20^ο αιώνα. Η ανάπτυξη της βιομηχανίας επέφερε μεγάλη ζήτηση σε μέταλλα και εξαιτίας της τεχνολογικής ανάπτυξης, η εξόρυξη και η επεξεργασία των μετάλλων γινόταν αποτελεσματικότερα.

Το 1867, κατασκευάζονται οι πρώτες εγκαταστάσεις στο λιμενικό χώρο, ενώ αργότερα διαθέτει 18 καμίνους, μηχανουργείο, εγκαταστάσεις μεταλλοπλυσίας και σιδηροδρόμους, απασχολώντας συνολικά 1.200 εργαζόμενους. Κατά την περίοδο του Α' Παγκοσμίου Πολέμου εντοπίζεται η πρώτη σοβαρή οικονομική κρίση, η οποία ρίχνει διεθνώς τις τιμές των συγκεκριμένων ορυκτών, με αποτέλεσμα να διακοπούν οι εργασίες. Μερικά χρόνια αργότερα αρχίζει και πάλι η εντατική εκμετάλλευση των μετάλλων, αλλά το 1977 η εταιρία διακόπτει ξανά τις μεταλλουργικές δραστηριότητες, ενώ το 1982 διακόπτονται οριστικά λόγω της αποβιομηχάνισης που επηρέασε όλη τη χώρα. Αυτή η διακοπή επέφερε αλλαγές και στο πληθυσμιακό ποσοστό καθώς περισσότερο από το 20% των κατοίκων εγκατάλειψαν την περιοχή εξαιτίας της ανεργίας.

Σήμερα τα μεταλλεία Λαυρίου έχουν πάρει άλλη χρήση, καθώς ο χώρος λειτουργεί ως τεχνολογικό πάρκο με ποικίλες δραστηριότητες. Η γεωγραφική του θέση προσδίδει μια διαφορετική σημασία στην περιοχή, καθιστώντας το ως πολιτιστικό κέντρο προσελκύοντας πολλούς επισκέπτες.

Εικόνα 1.10 Μεταλλεία Λαυρίου

Κεφάλαιο 2 : Φορείς που δραστηριοποιούνται σε θέματα πολιτισμικής και βιομηχανικής κληρονομιάς

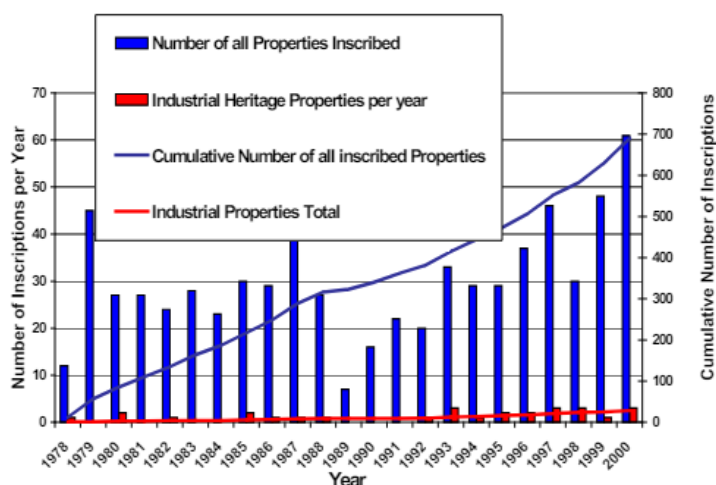
Οι φορείς που δραστηριοποιούνται σε ζητήματα προστασίας της Παγκόσμιας Κληρονομιάς αποτελούν κρίσιμους παράγοντες στην προσπάθεια διατήρησης και προστασίας των πολιτιστικών και φυσικών πόρων. Κύριο μέλημα τους είναι η προστασία της τοπικής, αλλά και της διεθνής πολιτιστικής ποικιλομορφίας για τις επόμενες γενιές. Οι δράσεις τους εκτείνονται σε πολλούς τομείς, με βασικότερους αυτούς της ευαισθητοποίησης και της εκπαίδευσης του κοινού και την ανάπτυξη στρατηγικών για την αντιμετώπιση των απειλών, όπως η κλιματική αλλαγή και η ανθρώπινη δραστηριότητα. Μέσω διεθνών συμφωνιών και συνεργασιών, οι φορείς εργάζονται για τη διασφάλιση της προστασίας των ιστορικών μνημείων σε παγκόσμιο επίπεδο. Οι σημαντικότεροι φορείς για την προστασία της βιομηχανικής κληρονομιάς είναι η Εκπαιδευτική, Επιστημονική και Πολιτιστική Οργάνωση των Ηνωμένων Εθνών, το Διεθνές Συμβούλιο για την Προστασία Μνημείων και Ιστορικών χώρων και η Διεθνής Επιτροπή για τη Διατήρηση της Βιομηχανικής Κληρονομιάς.

Ωστόσο, η δημιουργία διεπιστημονικών ερευνητικών ομάδων, οι οποίες απαρτίζονται από επιστημονικούς και τεχνικούς εμπειρογνώμονες, βοηθούν στην συνεργασία και την ανταλλαγή ιδεών σε θέματα της βιομηχανικής κληρονομιάς. Οι ερευνητικές ομάδες σε συνδυασμό με τους εκπροσώπους επίσημων φορέων συγκεντρώνουν και αναλύουν πληροφορίες σχετικά με ιστορικά στοιχεία, τεχνολογικές διαδικασίες, κτήρια, αλλά και εξοπλισμούς. Με αυτό τον τρόπο δημιουργούνται γρηγορότερα ολοκληρωμένοι κατάλογοι που αναφέρονται στο βιομηχανικό παρελθόν και τον πολιτισμό της εποχής.

2.1 UNESCO - Εκπαιδευτική, Επιστημονική και Πολιτιστική Οργάνωση των Ηνωμένων Εθνών

Το Νοέμβριο του 1945, κατά τη διάρκεια της συνόδου των Ηνωμένων Εθνών για τη δημιουργία πολιτιστικής και εκπαιδευτικής δομής, τα συμμετέχοντα κράτη ίδρυσαν την UNESCO, μια οργάνωση με έδρα το Παρίσι, που προωθεί τη συνεργασία των 195 μελών της σε επιστημονικά, πολιτιστικά και εκπαιδευτικά θέματα. Στόχος είναι να προαχθεί η ειρήνη μέσω της διεθνούς συνεργασίας, καθώς αυτή αποτελεί τον μοναδικό τρόπο για να χτιστούν γέφυρες ενοποίησης μεταξύ των κρατών μελών. Σύμφωνα με την ιδρυτική πράξη της UNESCO, ο Οργανισμός διατηρεί, μεγεθύνει και διαδίδει τη γνώση, εξασφαλίζοντας την προστασία και διατήρηση του παγκόσμιου πολιτιστικού πλούτου σε ό,τι αφορά τα βιβλία, τα έργα τέχνης και τα μνημεία ιστορίας και επιστήμης. Μέχρι τώρα, έχουν συμπεριληφθεί 1121 τοποθεσίες από 167 κράτη στον Κατάλογο Παγκόσμιας Κληρονομιάς, από τις οποίες 869 και 213 αφορούν πολιτιστική και φυσική κληρονομιά, αντίστοιχα (Falser, 2001).

Η UNESCO αναγνωρίζει τη σημασία της βιομηχανικής κληρονομιάς ως ουσιώδους συστατικού του πολιτιστικού πλούτου της ανθρωπότητας. Εκτελεί έναν κρίσιμο ρόλο στην προστασία και τη διατήρηση αυτών των μνημείων και της σχετικής κληρονομιάς που συνδέεται με την εξέλιξη της βιομηχανίας (βλ. εικ. 2.1). Αυτό συμπεριλαμβάνει την προώθηση προγραμμάτων για την προστασία και την ανάδειξη αυτών των μνημείων, καθώς και τη διεξαγωγή ερευνητικών δραστηριοτήτων για την καταγραφή και τη διάδοση της γνώσης σχετικά με την ιστορία και την αξία της βιομηχανικής κληρονομιάς. Επιπλέον, ο συγκεκριμένος οργανισμός υποστηρίζει πρωτοβουλίες για την ανάπτυξη βιώσιμων προσεγγίσεων για τη χρήση και αναπροσαρμογή των βιομηχανικών περιοχών, με στόχο τη συμβολή στην οικονομική ανάπτυξη και ανανέωση των κοινοτήτων, ενώ παράλληλα διατηρείται η πολιτιστική τους κληρονομιά.

Εικόνα 2.1 Μερική άνοδος των εγγεγραμμένων υποψηφιοτήτων της Βιομηχανικής Κληρονομιάς στον Κατάλογο της UNESCO .

2.1.1 Κέντρο Παγκόσμιας Κληρονομιάς

Το Κέντρο Παγκόσμιας κληρονομιάς της UNESCO δημιουργήθηκε 1992 από το Γενικό διευθυντή του οργανισμού και αποτελεί παράρτημα του. Στόχος του είναι η εξασφάλιση της αποτελεσματικότερης εφαρμογής και διαχείρισης των στόχων και των δραστηριοτήτων της Σύμβασης της Παγκόσμιας Κληρονομιάς.

Το τμήμα λειτουργεί ως υποστηρικτικός σύμβουλος της Επιτροπής Παγκόσμιας Κληρονομιάς σε θέματα αποφάσεων σχετικά με την εγγραφή νέων μνημείων στον Κατάλογο της UNESCO και την παρακολούθηση των ήδη εγγεγραμμένων μνημείων. Επιπλέον, βοηθάει τα κράτη μέλη στην προετοιμασία και την υποβολή των υποψηφιοτήτων τους για εγγραφή στον Κατάλογο. Το Κέντρο εποπτεύει την κατάσταση διατήρησης των εγγεγραμμένων μνημείων και βοηθά τις τοπικές αρχές και τις κοινότητες να εφαρμόζουν πλήρως τις καλύτερες πρακτικές αποκατάστασης και συντήρησης. Ακόμα, είναι υπεύθυνο για την προώθηση και την ευαισθητοποίηση του κοινού σε ζητήματα προστασίας της παγκόσμιας κληρονομιάς, ενώ διαχειρίζεται και την χρηματοδότηση προγραμμάτων για τεχνική βοήθεια σε θέματα προστασίας και διαχείρισης.

2.2 ICOMOS - Διεθνές Συμβούλιο για την Προστασία Μνημείων και Ιστορικών χώρων

Το Διεθνές Συμβούλιο των Μνημείων και των Αρχαιολογικών Τοποθεσιών (ICOMOS) ιδρύθηκε το 1964, με πρόταση της UNESCO, με σκοπό την προώθηση και υιοθέτηση των αρχών της Χάρτας της Βενετίας, που αφορούν τη διάσωση και την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς. Μέσω αυτής της συμφωνίας, η συγκεκριμένη οργάνωση αξιολογεί τα μνημεία και τα τοπία που προτείνονται για εγγραφή στην παγκόσμια λίστα του Παγκόσμιου Πολιτιστικού και Φυσικού Κληρονομήματος της της UNESCO (ICOMOS). Είναι ένας διεθνής οργανισμός επιστημόνων με 7.500 μέλη και έχει την έδρα του στο Παρίσι. Αποτελεί τη μοναδική παγκόσμια μη κυβερνητική οργάνωση που επικεντρώνεται στην προώθηση της εφαρμογής της θεωρίας, της μεθοδολογίας και των επιστημονικών τεχνικών στη διατήρηση της αρχιτεκτονικής και αρχαιολογικής κληρονομιάς. Το ICOMOS αποτελείται από ένα διεπιστημονικό δίκτυο εμπειρογνομόνων και έχει ως αποστολή τη συνεισφορά στη διατήρηση, προστασία, χρήση και ενίσχυση μνημείων, οικοδομικών συγκροτημάτων και χώρων, όπως κτίρια, ιστορικές πόλεις, πολιτιστικά τοπία και αρχαιολογικούς χώρους. Ο οργανισμός διαθέτει εθνικές επιτροπές σε πολλές χώρες, οι οποίες συμμετέχουν ενεργά στην προστασία των μνημείων. Η ελληνική ενότητα του ICOMOS ιδρύθηκε το 1984 και λειτουργεί ως ανεξάρτητο επιστημονικό σωματείο από το 1992.

2.2.1 Χάρτα της Βενετίας

Η Χάρτα της Βενετίας για την Αποκατάσταση και τη Συντήρηση Μνημείων και Μνημειακών Συνόλων καταρτίστηκε το 1964 κατά τη διάρκεια του 2^{ου} Διεθνές Συνεδρίου Αρχιτεκτόνων και Τεχνικών Ιστορικών Μνημείων και εγκρίθηκε ένα χρόνο αργότερα. Αποτελεί ένα διαχρονικό πλαίσιο κατευθυντήριων αρχών σε διεθνές επίπεδο για τη διατήρηση και την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς (Charta von Venedig).

Στα άρθρα 1 έως 3 της Χάρτας ορίζεται ότι το ιστορικό μνημείο πέρα από το αρχιτεκτονικό οικοδόμημα περιλαμβάνει και το γύρω περιβάλλον του, το οποίο μπορεί να αποτελεί την ιδιαίτερη πολιτιστική ταυτότητα ή τα ιστορικά στοιχεία που πρέπει να διατηρηθούν. Για την αποτελεσματικότερη συντήρηση και αποκατάσταση χρειάζεται η άμεση συνεννόηση και συνεργασία διάφορων επιστημονικών κλάδων. Έτσι, εξασφαλίζεται η διατήρηση τους ως έργα τέχνης και ιστορικά τεκμήρια για την καλύτερη κατανόηση του παρελθόντος.

Στα άρθρα 4 έως 8 αναφέρονται οι προδιαγραφές για την συντήρηση των ιστορικών μνημείων, οι οποίες έχουν πρωταρχικό ρόλο στη διαφύλαξη της κληρονομιάς. Απαιτείται συνεχής και μόνιμη φροντίδα του κελύφους, ενώ η χρήση τους δεν θα πρέπει να αλλοιώσει τη δομή, τη διακόσμηση τους ή το χώρο που βρίσκονται.

Στα άρθρα 9 έως 13 περιγράφονται οι διαδικασίες ανασυλώσεις και αποκατάστασης, ενώ επισημαίνεται ότι αυτές οι εργασίες πρέπει να γίνονται με σεβασμό ως προς την αρχική υπόσταση και αυθεντικότητα των στοιχείων του μνημείου.

Στα άρθρα 14 έως 16 αναφέρεται ότι τα μνημειακά σύνολα πρέπει να υπόκεινται σε ειδικές διαδικασίες διαχείρισης και συντήρησης, καθώς και οι εργασίες ανασκαφής πρέπει να πραγματοποιούνται με προσοχή. Επίσης, όλη η διαδικασία των ανασκαφικών ενεργειών θα πρέπει να είναι καταγεγραμμένες με εικονογραφημένες αναλυτικές εκθέσεις, οι οποίες εν συνεχεία θα διατηρούνται στα αρχεία δημόσιων ιδρυμάτων για περαιτέρω μελέτη και έρευνα.

2.3 TICCIH - Διεθνής Επιτροπή για τη Διατήρηση της Βιομηχανικής Κληρονομιάς

Η TICCIH είναι η Διεθνής Επιτροπή για τη Διατήρηση της Βιομηχανικής Κληρονομιάς, που συνεργάζεται με την UNESCO και ασχολείται με την προστασία, τη διατήρηση και την ανάδειξη της βιομηχανικής κληρονομιάς παγκοσμίως, καθώς είναι και ειδικός σύμβουλος του ICOMOS για πιθανούς τόπους βιομηχανικής παγκόσμιας κληρονομιάς. (TICCIH) Ιδρύθηκε το 1973 από μια ομάδα εμπειρογνομόνων στον τομέα της βιομηχανικής κληρονομιάς στο Τινταλτόν, του Ηνωμένου Βασιλείου και είναι μία μη κερδοσκοπική οργάνωση. Έχει ως σκοπό την προώθηση της έρευνας, της προστασίας, της ανάδειξης και της ανασυγκρότησης των σημαντικών τομέων και μνημείων της βιομηχανικής κληρονομιάς παγκοσμίως. Η ενασχόλησή της περιλαμβάνει την προστασία των βιομηχανικών μνημείων, των εργοστασίων, των μηχανημάτων, των εργατικών κατοικιών, των βιομηχανικών τοπίων και πολλά άλλα που σχετίζονται με την βιομηχανική κληρονομιά, λόγω της ανάγκης προστασίας τους.

2.3.1 Χάρτα του Nizhny Tagil

Το TICCIH σε συνεργασία με το ICOMOS, πραγματοποίησε την 12^η διάσκεψη του τον Ιούλιο του 2003 στη Ρωσία, με σκοπό να δημιουργηθεί η χάρτα του Nizhny Tagil και να εγκριθεί στη συνέχεια από την UNESCO (Ανδριώτη, 2018).

Στο προοίμιο της χάρτας αναδεικνύεται η σπουδαιότητα της βιομηχανικής επανάστασης στην ανθρώπινη ιστορία, η οποία είχε σοβαρές επιπτώσεις στην κοινωνία και το περιβάλλον. Στην σύγχρονη εποχή, τα κατάλοιπα της επανάστασης είναι φανερά και αναγνωρίζονται μέσω της μελέτης και της διατήρησης τους. Οι εκπρόσωποι που συμμετείχαν στη συγκεκριμένη διάσκεψη επιβεβαίωσαν την αξία των κατάλοιπων της βιομηχανικής εποχής. Οι βιομηχανικές κατασκευές, ο βιομηχανικός εξοπλισμός, η διαδικασία παραγωγής και ο γύρω περιβάλλον χώρος έχουν θεμελιώδη σημασία για την κατανόηση και τη διατήρηση της ιστορικής βιομηχανικής κληρονομιάς.

Στο 1^ο άρθρο υπάρχει ο ορισμός της βιομηχανικής κληρονομιάς, η οποία ορίζεται ως τα κατάλοιπα του βιομηχανικού πολιτισμού που έχουν ιστορική, κοινωνική, τεχνολογική, επιστημονική και αρχιτεκτονική αξία. Επιπλέον, δίνεται ο ορισμός και της βιομηχανικής αρχαιολογίας, που θεωρείται η επιστήμη που μελετά τις υλικές και άυλες μαρτυρίες, καθώς γίνεται ανάλυση των κατασκευών και εκτίμηση του πολιτιστικού πλαισίου της εποχής. Η ιστορική περίοδος που εξετάζεται κυμαίνεται από την αρχή της Βιομηχανικής Επανάστασης έως σήμερα.

Στο 2^ο άρθρο αναφέρονται οι αξίες της βιομηχανικής κληρονομιάς. Αποτελείται από τεκμήρια δραστηριοτήτων που είχαν και συνεχίζουν να έχουν ιστορικές συνέπειες, αλλά και μαρτυρίες του πως έγινε μέρος της καθημερινής ζωής των ανθρώπων. Η αρχιτεκτονική των κτηρίων, ο βιομηχανικός και τεχνολογικός εξοπλισμός, προσδίδουν επιπλέον αξία.

Στο 3^ο άρθρο ενισχύεται η σημασία του εντοπισμού, της καταγραφής και της προστασίας των βιομηχανικών καταλοίπων. Βασική τεχνική για την μελέτη αυτή είναι η αρχαιολογική διερεύνηση, ενώ όλες αυτές οι πληροφορίες που καταγράφονται θα πρέπει να αποθηκεύονται με τέτοιο τρόπο έτσι ώστε να μπορούν να γνωστοποιούνται με εύκολο τρόπο στο κοινό. Τα επιζώντα τοπία, οι κατασκευές και μηχανήματα που έχουν κριθεί σημαντικά θα πρέπει να προστατεύονται με νομικά μέτρα. Τέλος, τονίζεται η σημασία της διεθνούς συνεργασίας μέσω της συγκρότησης παγκόσμιων μητρώων και βάσεων δεδομένων, για να διασφαλιστεί η καλύτερη διαχείριση και προστασία της παγκόσμιας βιομηχανικής κληρονομιάς.

Στο 4^ο άρθρο αναγράφεται η σημασία της νομικής προστασίας της βιομηχανικής κληρονομιάς και επισημαίνονται τα σημαντικά προγράμματα για τη διατήρησή της με βάση τον περιφερειακό και εθνικό προγραμματισμό. Είναι σημαντικό οι πιο σημαντικοί χώροι να προστατεύονται πλήρως και να μην επιτρέπονται παρεμβάσεις, οι οποίες υπονομεύουν την ιστορική και αυθεντική τους ακεραιότητα.

Στο 5^ο άρθρο γίνεται λεπτομερής περιγραφή όσον αφορά την συντήρηση και τη διατήρηση των βιομηχανικών καταλοίπων, εστιάζοντας κυρίως στην παραμονή των μηχανημάτων και των εξαρτημάτων στους βιομηχανικούς χώρους. Επιπλέον, είναι σημαντικό να γίνονται προσεκτικές επεμβάσεις στην ανακατασκευή, με προτροπή οι παρεμβάσεις αυτές να είναι αναστρέψιμες και να έχουν ελάχιστες αποπτώσεις στην φυσιογνωμία του μνημείου. Τέλος, ενθαρρύνεται η διατήρηση των τεκμηρίων του αρχαιολογικού υλικού, των κατασκευαστικών και αρχιτεκτονικών σχεδίων και των δειγμάτων των βιομηχανικών προϊόντων, εφόσον αυτά είναι διαθέσιμα.

Στο 6^ο άρθρο γίνεται αναφορά στην εκπαίδευση και την κατάρτιση. Ειδικό εκπαιδευτικό υλικό που αφορά θεωρητικές, μεθοδολογικές και ιστορικές πτυχές της βιομηχανικής κληρονομιάς θα πρέπει να διδάσκεται σε πανεπιστημιακά και τεχνικά ιδρύματα, καθώς και στα επίπεδα πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (Ανδριώτη, 2018).

Στο 7^ο και τελευταίο άρθρο γίνεται σκόπιμη η ευαισθητοποίηση και η παρότρυνση του κοινού μέσω των δημόσιων αρχών και των μέσων μαζικής για τη βοήθεια της διατήρησης της βιομηχανικής κληρονομιάς.

2.4 Συμπεράσματα

Οι φορείς που δραστηριοποιούνται σε θέματα που αφορούν την πολιτισμική και βιομηχανική κληρονομιά, είναι κρίσιμοι παράγοντες για την προστασία, την διατήρηση και την προώθηση του πολιτιστικού αυτού πλούτου. Το κεφάλαιο αυτό επεξηγεί τη λειτουργία κάθε οργανισμού ξεχωριστά και με ποιον τρόπο συμβάλουν σε τέτοια ζητήματα. Μέσα από τις δράσεις τους, ενισχύεται η πληροφόρηση του κοινού για την ιστορική τους αξία και την καίρια συνεισφορά τους στη δημιουργία πολιτισμικών αξιών. Η βιομηχανική κληρονομιά αποτελεί ουσιαστικό μέρος της ιστορικής και πολιτιστικής ταυτότητας μιας περιοχής. Οι νομοθεσίες και οι κανονισμοί δημιουργήθηκαν για να αντιμετωπίσουν άμεσα διάφορους τομείς για την προστασία των βιομηχανικών μνημείων.

\

Κεφάλαιο 3 : Μελέτη Περίπτωσης Παραδείγματα στην Ελλάδα

Το παρόν κεφάλαιο μελετά την βιομηχανική κληρονομιά της Αθήνας. Η έρευνα εστιάζεται γύρω από τα πρώην βιομηχανικά κτήρια του Δημόσιου Καπνεργοστασίου και της ζυθοποιίας ΦΙΞ, ενώ βασίζεται σε άμεσες επισκέψεις στους πρώην βιομηχανικούς χώρους κατά τη διάρκεια του έτους 2024. Οι φωτογραφίες που πλαισιώνουν την περιγραφή και των δύο κτηρίων είναι αποκλειστικά προσωπικές μου λείψεις από τις επισκέψεις που πραγματοποίησα σε αυτά. Αντίστοιχα και τα διαγράμματα που χρησιμοποιούνται για την επεξήγηση του κτηρίου πριν και μετά την αποκατάσταση του.

3.1 Πρώην Δημόσιο Καπνεργοστάσιο

3.1.1 Ιστορία του κτηρίου

Το Δημόσιο Καπνεργοστάσιο της οδού Λένορμαν 218, στον Κολωνό, αποτέλεσε το δεύτερο καπνεργοστάσιο στην Αθήνα κτισμένο από το Ελληνικό Δημόσιο την εποχή που ανθούσε η βιομηχανία κατασκευής σιγαρέτου. Η άμεση ανέγερση του προέκυψε λόγω της επιτακτικής ανάγκης για στέγαση των εργασιών, αφού το πρώτο καπνεργοστάσιο στην οδό Αριστοτέλους δεν κάλυπτε πλέον τις τότε ανάγκες (NEON, 2023). Έτσι, η κατασκευή του ξεκίνησε την δεύτερη δεκαετία του 20^{ου} αιώνα και πραγματοποιήθηκε για να φιλοξενήσει άμεσα τις επιχειρήσεις επεξεργασίας και συσκευασίας καπνού, καθώς και τις αποθήκες των καπνεμπόρων. Με αυτό τον τρόπο το κράτος είχε τον πλήρη έλεγχο της φορολογίας καπνού και τη διαχείριση της βιομηχανικής του παραγωγής στην Αττική.

Το 1925 το Ελληνικό κράτος αγόρασε μία έκταση 9.118 τ.μ. για την κατασκευή του κτιρίου που θα στέγαζε το καπνεργοστάσιο στην περιοχή του Κολωνού. Η τοποθεσία βρίσκεται στο δυτικό τμήμα του Δήμου Αθηναίων και επιλέχθηκε λόγω της εύκολης προσβασιμότητας και της ιστορικής αξίας της περιοχής. Η εκπόνηση των σχεδίων του καπνεργοστασίου ανατέθηκε στους πολιτικούς μηχανικούς Αντώνη Λιγδόπουλο και Παύλο Αθανασάκη, ενώ την εργολαβία της κατασκευής ανέλαβε ο πολιτικός μηχανικός Νικόλας Γαβαλάς. Το κτίσμα περιλαμβάνει συνολικά 4 πτέρυγες (βλ. εικ. 3.1) που κατασκευάστηκαν ξεχωριστά και η κάθε μία αποτελείται από δύο ορόφους με υπόγειο και δώμα. Τα σχέδια του, αναπτύσσονται σε τετράγωνη κάτοψη με διαστάσεις 84,20×87,15 μ. περιμετρικά γύρω από ένα γυάλινο με μεταλλικές λεπτομέρειες αίθριο εμβαδού 1.100 τ.μ. (NEON, 2023) (Βασιλειάδου, 2023).

Εικόνα 3.1. Πρόσοψη και ανατολική όψη του κτηρίου

Η αρχιτεκτονική του βιομηχανικού κτηρίου συνδυάζει κάποια στοιχεία του μοντερνισμού, λόγω του λιτού διάκοσμου, και του κλασικισμού που είχε ήδη προηγηθεί. Κατασκευαστικά, ακολουθήθηκε το πνεύμα της τότε εποχής με τη χρήση οπλισμένου σκυροδέματος για τη δημιουργία του σκελετού και ενός τμήματος του κελύφους. Σημαντικό κεφάλαιο στην κατασκευή του εργοστασίου ήταν ο σωστός αερισμός και φωτισμός του χώρου για την αποφυγή της υγρασίας, κάτι το οποίο θα αποτελούσε πρόβλημα στον καπνό (Βιβλιοθήκη της Βουλής, 2021). Γι' αυτό το λόγο δημιουργήθηκαν μεγάλα ανοίγματα σε όλες της πλευρές του κτηρίου για μέγιστο αερισμό .

Ο χώρος του Καπνεργοστασίου Αθηνών στέγασε επί 65 χρόνια αρκετές βιομηχανίες επεξεργασίας καπνού και συσκευασίας τσιγάρων και πούρων, ενώ λειτουργούσαν ταυτόχρονα χώροι αποθήκευσης, τελωνείο, εστιατόριο για τους εργαζόμενους, αλλά και ένας χώρος διαμονής για τον φύλακα του κτηρίου. Πιο συγκεκριμένα στο ισόγειο βρίσκονταν οι μονάδες κοπής και συσκευασίας του καπνού, η διοίκηση του εργοστασίου, το τελωνείο και η εφορία καπνού. Στο πρώτο επίπεδο γινόταν η παραγωγή των τελικών προϊόντων. Συνολικά υπήρχαν 25 μικρά εργαστήρια καπνού, από τα οποία μερικά εγκαταλείφθηκαν την τελευταία δεκαετία του 20^{ου} αιώνα. Στον ίδιο όροφο υπήρχαν και δύο αίθουσες εστιατορίου για τους εργαζόμενους, πλυντήρια και αποχωρητήρια. Στο ημιυπόγειο βρίσκονταν οι 14 αποθήκες που ενοικίαζαν οι καπνέμποροι από το κράτος. Τέλος, στο αίθριο γίνονταν οι φορτοεκφορτώσεις των καπνών, ένα αρκετά τολμηρό επίτευγμα για την εποχή του.

Το κτίριο του Δημόσιου Καπνεργοστασίου έχει υποστεί διάφορες μετατροπές και χρήσεις κατά τη διάρκεια της λειτουργίας του. Πέρα από την παραγωγή και την επεξεργασία καπνού, λίγα χρόνια αργότερα από την έναρξη λειτουργίας του, χρησιμοποιήθηκε για στρατιωτικούς σκοπούς κατά την πολεμική προετοιμασία της Ελλάδας για το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Μερικοί από τους χώρους του κτηρίου επιστρατεύτηκαν, προκειμένου να στεγάσουν τη στρατιωτική καπνοβιομηχανία και την υγειονομική υπηρεσία του στρατού, συμπεριλαμβανομένων των υφαντήριων και των ραφείων επιδεσμικού υλικού. Στα χρόνια της Κατοχής, το κτήριο χρησιμοποιήθηκε ως καταφύγιο, ενώ στη συνέχεια λειτούργησε ως στρατόπεδο συγκέντρωσης και κρατητήριο από το γερμανικό στρατό (ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ, 2018).

Τα επόμενα χρόνια, το εργοστάσιο υπέστη φθορές και υλικές ζημιές στα δομικά στοιχεία του, λόγω των αλλεπαλλήλων λεηλασιών, χωρίς όμως να προκληθούν μεγάλες ζημιές στο κέλυφος του. Έτσι, σε συνδυασμό με την παρακμή του καπνού ως βασικού προϊόντος της ελληνικής οικονομίας, βρέθηκε σε δυσμενής κατάσταση. Οι οικονομικές δυσκολίες, οι αλλαγές στις προτιμήσεις των καταναλωτών και η ανάπτυξη της υγειονομικής επίγνωσης σχετικά με τις επιπτώσεις του καπνίσματος συνέβαλαν στη μείωση της ζήτησης για καπνικά προϊόντα. Ως αποτέλεσμα, το Δημόσιο Καπνεργοστάσιο, καθώς και άλλες σχετικές

βιομηχανίες βρέθηκαν αντιμέτωπες με οικονομικές προκλήσεις και πίεση αναδιάρθρωσης ή ακόμα και κλεισίματος.

Στις επόμενες τρεις δεκαετίες, από το 1963 έως το 1988, το κτήριο κάλυψε και άλλες δημόσιες ανάγκες. Το 1963 στεγάστηκαν στο κτήριο τα γραφεία του Ελεγκτικού Συνεδρίου, το οποίο ανήκει στα τρία ανώτατα δικαστήρια της Ελλάδας και έχει και διοικητικές αρμοδιότητες. Στη συνέχεια, το 1964 στο κτήριο υπήρχε η Γενική Διεύθυνση Τύπου και το 1968 βρισκόταν η εθνική στατιστική υπηρεσία της Ελλάδας. Το 1972 το κτήριο κάλυψε τις ανάγκες της Γενικής Διεύθυνσης Φορολογίας, ενώ το 1988 κάποιες από τις πτέρυγες του κτηρίου μετατράπηκαν ως αποθήκες για το Υπουργείο Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων.

Οι διαμαρτυρίες των κατοίκων του Κολωνού, που ξέσπασαν το Δεκέμβριο του 1977, είχαν ως αποτέλεσμα την οριστική διακοπή των εργασιών της καπνοβιομηχανίας την 1^η Μαρτίου του επόμενου έτους. Οι διαδηλωτές ζητούσαν την άμεση μεταφορά των εργασιών από την περιοχή τους, λόγω των ρυπογόνων ουσιών που επηρέαζαν αρνητικά την υγεία τους και το περιβάλλον (NEON, 2023).

Εικόνα 3.2 Φωτογραφίες από το αίθριο.

Διάγραμμα 1

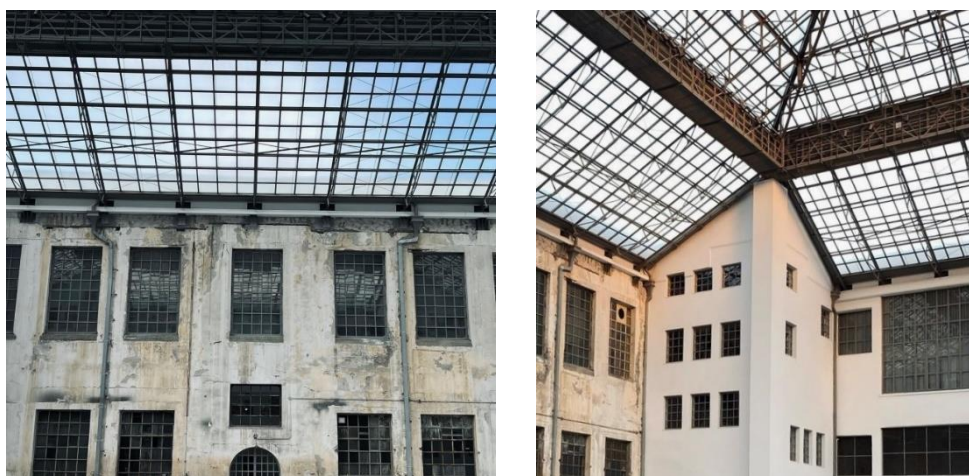

3.1.2 Το κτήριο του Δημόσιου Καπνεργοστασίου Σήμερα

Το υπουργείο Πολιτισμού το 1989 χαρακτήρισε το Δημόσιο Καπνεργοστάσιο Αθηνών ως ιστορικό διατηρητέο βιομηχανικό μνημείο, μαζί με τον μηχανολογικό του εξοπλισμό, λόγω της εξαιρετικής βιομηχανικής αρχιτεκτονικής του και του σημαντικού ρόλου που έπαιξε στην ιστορία της καπνοβιομηχανίας στην Ελλάδα.

Από τις αρχές τις δεκαετίας του '90, μέρος του κτηρίου παραχωρήθηκε στη Βουλή των Ελλήνων, ενώ από το 2000 της άνηκε εξ ολοκλήρου από την Κτηματική Εταιρία του Δημοσίου. Το 2005 ξεκίνησαν οι πρώτες εργασίες αποκατάστασης στις όψεις της κατασκευής και του περιβάλλοντος χώρου, οι οποίες ολοκληρώθηκαν στο χρονικό διάστημα 3 ετών, ενώ κάποια χρόνια αργότερα αποκαταστάθηκε και η μεταλλική στέγη του αίθριου. Μέσω των επεμβάσεων αυτών, στο εξωτερικό περίβλημα του κτηρίου αναδείχθηκαν οι αξίες του ως δείγμα βιομηχανικής κληρονομιάς. Με την επαναφορά αυθεντικών μορφολογικών και δομικών στοιχείων, διατηρήθηκε η αρχιτεκτονική του και η διαδικασία αυτή συνέβαλλε στην ανάδειξη της ιστορικής και κοινωνικής κληρονομιάς του κτιρίου.

Οι τελευταίες εργασίες αποκατάστασης έγιναν το 2021, με πρωτοβουλία του οργανισμού Πολιτισμού και Ανάπτυξης NEON. Οι αποκαταστάσεις αφορούσαν συνολική επιφάνεια 6.500 τ.μ., και πιο συγκεκριμένα την ισόγεια βόρεια – βορειοδυτική πτέρυγα (βλ. εικ. 3.3), το αίθριο και το χώρο του πρώην τελωνείου. Μέσω αυτών των επεμβάσεων, οι χώροι μετατράπηκαν σε ένα δυναμικό πολιτιστικό κέντρο που εξυπηρετεί τις ανάγκες της κοινότητας. Σήμερα το κτήριο στεγάζει τα τμήματα της Διεύθυνσης Εκδόσεων και Εκτυπώσεων της Βουλής, το τμήμα Διατήρησης και Συντήρησης Έντυπου Υλικού και Έργων Τέχνης, το τμήμα Βιβλιοθήκης Πόλης και Διαχείρισης Συστημάτων Βιβλιοθήκης και προσωρινά το τμήμα Βιβλιοθήκης του μουσείου Μπενάκη, ενώ μέρος της βορειοδυτικής πτέρυγας λειτουργεί ως χώρος πολιτισμού για εκθέσεις και πολιτιστικές εκδηλώσεις (Εκθεση portals, 2021).

Εικόνα 3.3 Φωτογραφίες του εσωτερικού

3.2 Πρώην Εργοστάσιο Ζυθοποιίας ΦΙΞ

3.2.1 Ιστορία του κτηρίου

Η ζυθοποιία ΦΙΞ δημιουργήθηκε το 1864 στην Αθήνα από τον βαυαρικής καταγωγής Γιόχαν Καρλ Φιξ. Η οικογένεια του είχε ξεκινήσει να ασχολείται με την παραγωγή μπίρας περίπου 30 χρόνια νωρίτερα, όμως η εταιρεία απέκτησε ιδιόκτητο εργοστάσιο το 1893. Το κτήριο ζυθοποιίας ΦΙΞ στη Λεωφόρο Συγγρού είναι το πρώτο βιομηχανικό έργο παραγωγής αλκοολούχου ποτού μεγάλης κλίμακας στην Ελλάδα (ΜΟΥΣΕΙΟ 2021).

Η μετεγκατάσταση της ζυθοποιίας στη Λεωφόρο Συγγρού, στο πλαίσιο επέκτασης της, αποτελεί σημαντική απόφαση για την εταιρεία, καθώς η περιοχή είναι ακόμα αδόμητη. Η επιλογή αυτής της τοποθεσίας, στη δυτική όχθη του Ιλισσού, προβλέπει ένα μακροπρόθεσμο σχέδιο επέκτασης και ανάπτυξης. Η κατασκευή του εργοστασίου κοντά στους Στύλους του Ολυμπίου Διός και της περιοχής της Ακρόπολης έχει ταρακουνήσει το αστικό τοπίο, παράλληλα όμως δημιουργεί ένα νέο κέντρο δραστηριοτήτων και απασχόλησης.

Την δεκαετία του 1950 μετά τη βιομηχανική ανασυγκρότηση της χώρας, έπειτα από το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, η ζυθοποιία της ΦΙΞ βρίσκεται σε νέα άνθιση. Με σκοπό να μπορεί να ανταποκριθεί πλήρως στις ανάγκες της συνεχούς αυξανόμενης παραγωγής, η εταιρεία αποφάσισε την ανακατασκευή του εργοστασίου για τη βελτίωση των παραγωγικών εγκαταστάσεων. Έτσι, ο ανασχεδιασμός και η ανάπλαση του κτηρίου σε αρχιτεκτονικό επίπεδο ανατέθηκε στον Τάκη Ζενέτο, έναν από τους κυριότερους εκπροσώπους του μεταπολεμικού μοντερνισμού στον ελλαδικό χώρο, και σε συνεργασία με την αρχιτέκτονα Μαργαρίτη Αποστολίδη. Στόχος του έργου είναι η ενοποίηση των διαδοχικών επεκτάσεων της παλιάς κατασκευής (βλ. εικ. 3.4), δημιουργώντας ένα ευέλικτο κτήριο, το οποίο μελλοντικά θα μπορούσε να προσαρμοστεί σε άλλες χρήσεις και συνθήκες.

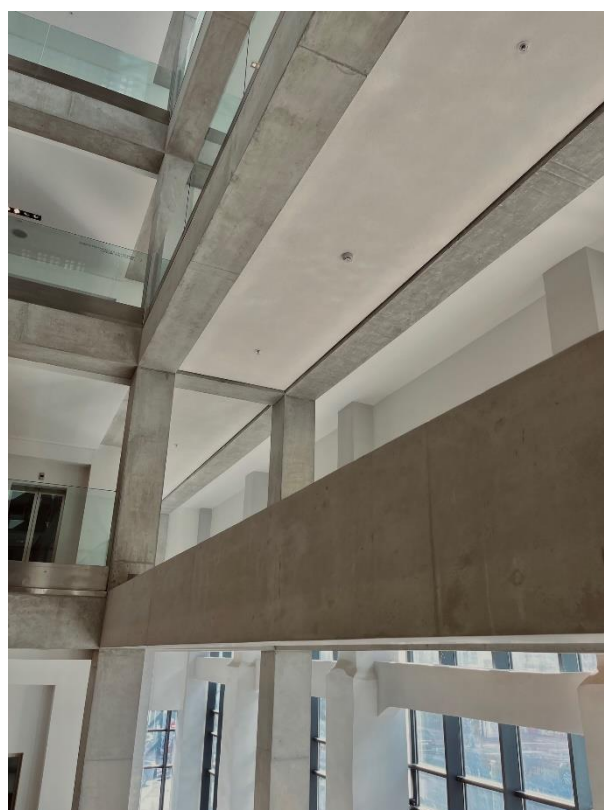
Το 1961 ολοκληρώνεται το νέο καινοτόμο βιομηχανικό εξάωροφο κτήριο, αποδίδοντας εντυπωσιακά το πνεύμα εκείνης της εποχής. Μέσα από τις καθαρές και λιτές γραμμές της κατασκευής (βλ. εικ. 3.5), των μεγάλων ανοιγμάτων και της ανάδειξης του οριζόντιου άξονα δίνεται έμφαση στις βασικές αρχές του μοντερνισμού. Η γραμμικότητα των όψεων σε συνδυασμό με την κλίμακα του έργου δίνουν την αίσθηση ότι το κτήριο επεκτείνεται πέρα από τα όρια του οικοπέδου. Το βιομηχανικό κτήριο αναδεικνύει την εξωστρέφεια του μέσω των υαλοπετασμάτων που βρίσκονται περιμετρικά του ισογείου, εκθέτοντας το τι συμβαίνει στον εσωτερικό χώρο με τα μηχανήματα παρασκευής μπίρας από τους εξωτερικούς παρατηρητές (ΙΣΤΟΡΙΑ, 2021).

Εικόνα 3.4 Φωτογραφία στην οποία φαίνονται τα διαφορετικά επίπεδα του κτηρίου.

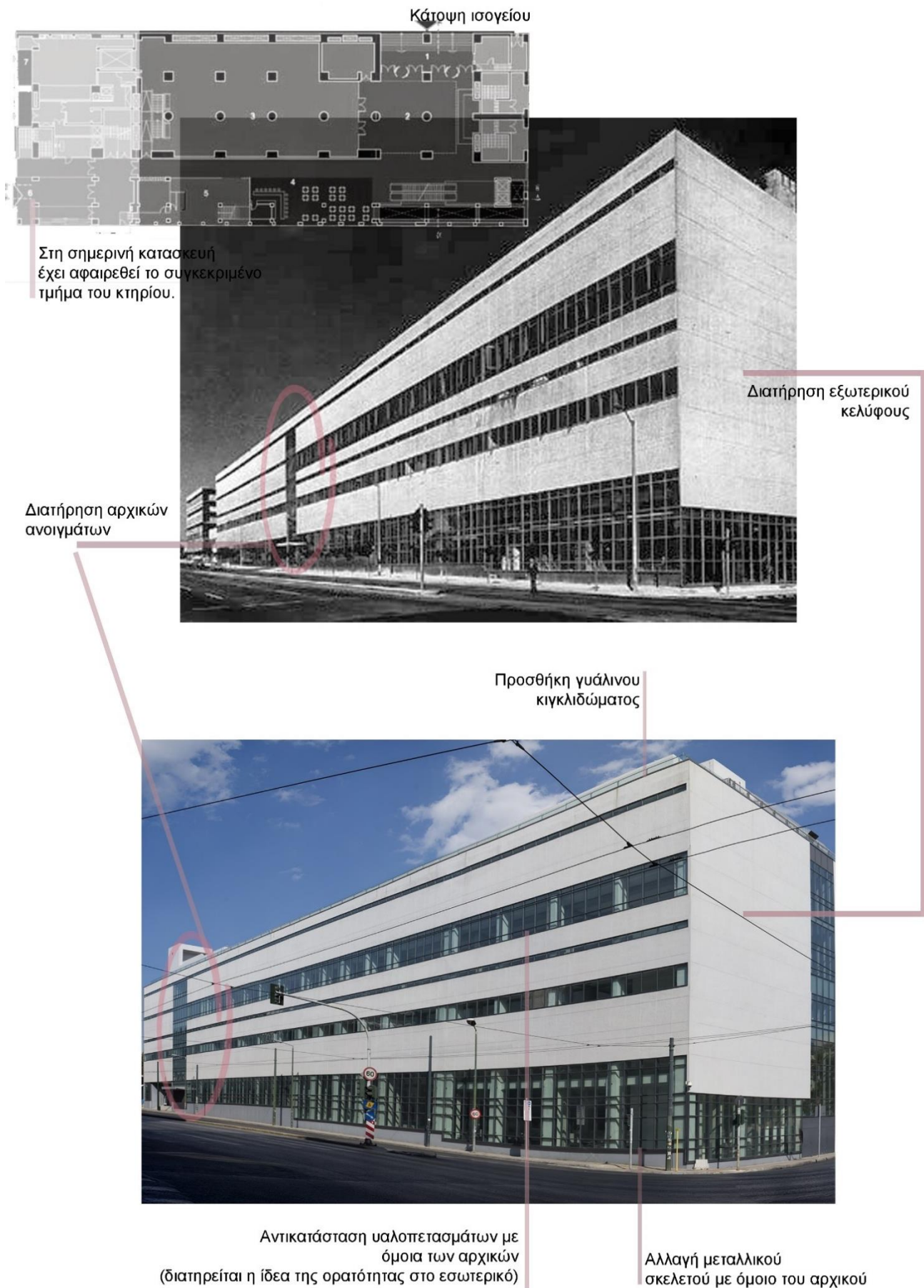
Η εγκατάλειψη του εργοστασίου ΦΙΞ στα τέλη της δεκαετίας του 1970 αφήνει το βιομηχανικό κτήριο αναξιοποίητο, με αποτέλεσμα να δημιουργηθεί ένας προβληματισμός για το μέλλον της κατασκευής. Παράλληλα, οι φθορές εσωτερικά και εξωτερικά, αλλά και οι προσθήκες διαφημιστικών πινακίδων αλλοιώνουν τον αρχιτεκτονικό και κοινωνιολογικό χαρακτήρα που είχε αποκτήσει το κτήριο τα περασμένα χρόνια. Έτσι, γίνονται κάποιες προτάσεις επανάχρησης, οι οποίες θέλουν να το μετατρέψουν σε εμπορικό, βιομηχανικό, συνεδριακό, πολιτιστικό ή ερευνητικό χώρο. Ωστόσο υπήρχε και η πρόταση για την κατεδάφιση του και τη δημιουργία κάποιου εναλλακτικού τύπου αναψυχής προς όφελος των κατοίκων της περιοχής (ΙΣΤΟΡΙΑ, 2021). Γι' αυτό το λόγο, αυτή η περίοδος προβληματισμού και αναζήτησης ισορροπημένων λύσεων θέλει τη συμβολή των αρχιτεκτόνων και των αρχών προστασίας πολιτιστικής κληρονομιάς για την βέλτιστη λύση.

Μετά από χρόνια, το Δεκέμβριο του 1994, προκύπτει η αφαίρεση των τίτλων ιδιοκτησίας του εργοστασίου από το ελληνικό δημόσιο. Παρά της έντονες αντιδράσεις την ελληνικής και διεθνούς αρχιτεκτονικής κοινότητας, το κτήριο μεταβιβάζεται στην ιδιοκτησία της Αττικό Μετρό Α.Ε., ενώ το βόρειο τμήμα του κατεδαφίζεται. Όμως, το 2002 αποφασίζεται η μίσθωση αξιοποίησης του πρώην εργοστασίου ζυθοποιίας ως μόνιμη βάση του Εθνικού Μουσείου Σύγχρονης Τέχνης της Αθήνας (ΕΜΣΤ).

Εικόνα 3.5 Φωτογραφίες που απεικονίζεται ο σκελετός της κατασκευής.

Διάγραμμα 2

3.2.2 Το κτήριο της πρώην ζυθοποιίας ΦΙΞ σήμερα

Το Εθνικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης (ΕΜΣΤ) ξεκίνησε τη λειτουργία του στο κτήριο της πρώην ζυθοποιίας ΦΙΞ το 2016. Αν και η ίδρυση του είχε γίνει το 2000, οι εργασίες ανακαίνισης και η κατάλληλη μετατροπή του εσωτερικού του κτηρίου για να φιλοξενεί εκθέματα ολοκληρώθηκε 16 χρόνια αργότερα. Το μουσείο άνοιξε τις πόρτες του στο κοινό την ίδια χρονιά, με την πρώτη έκθεση να σηματοδοτεί μια νέα εποχή για τον πολιτισμό και την ιστορία του κτηρίου.

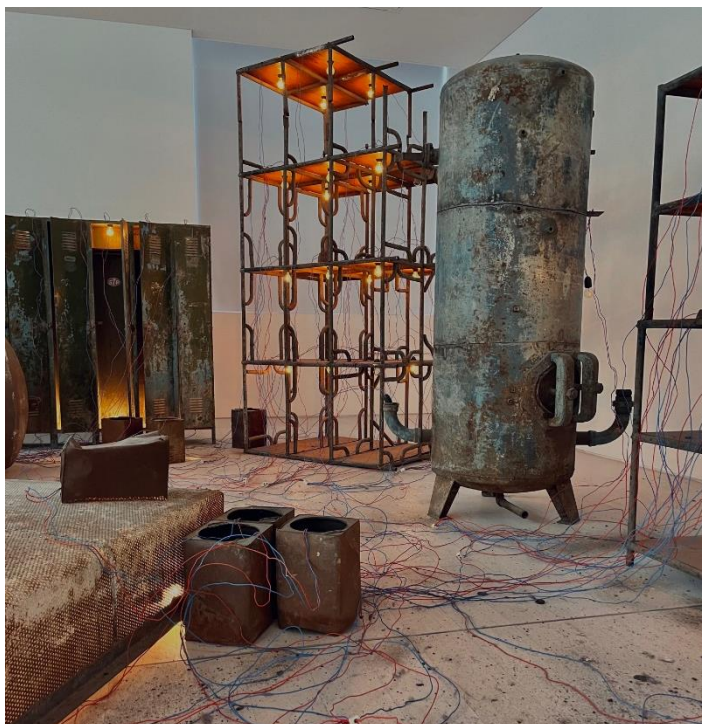
Η ανακαίνιση του κτηρίου και η επανάχρηση του αποτέλεσε ένα σημαντικό έργο για τον ελληνικό πολιτισμό, προσφέροντας έναν σύγχρονο και λειτουργικό χώρο. Η αλλαγή του εσωτερικού διατήρησε αρκετά από τα αρχιτεκτονικά στοιχεία που είχαν σχεδιαστεί από τον Τάκη Ζενέτο (βλ. εικ. 3.6). Όμως, προστέθηκαν σύγχρονα υλικά και τεχνολογίες, δίνοντας επιπλέον αξίες στο πρώην βιομηχανικό κτήριο. Προστέθηκαν νέες δομές, και εγκαταστάσεις, ενώ τροποποιήθηκαν διάφοροι χώροι για να καλύψουν τις ανάγκες του μουσείου, όπως χώροι εκθέσεων και εκδηλώσεων, γραφεία, αμφιθέατρο και αποθήκες (ΜΟΥΣΕΙΟ 2021).

Εικόνα 3.6 Βασικοί τύποι ανοιγμάτων του κτηρίου.

Από την ημέρα ίδρυσής του έχει ως στόχο τη διατήρηση, τη συλλογή και την προβολή σύγχρονων έργων τέχνης από την Ελλάδα και το εξωτερικό. Το μουσείο διαθέτει μόνιμες και προσωρινές εκθέσεις που καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα σύγχρονης τέχνης, από την μεταπολεμική εποχή μέχρι σήμερα. Οι συλλογές που φιλοξενούνται στους χώρους περιλαμβάνουν έργα ζωγραφικής και γλυπτικής, βίντεο, εγκαταστάσεις και νέα πολυμέσα από Έλληνες και διεθνής καλλιτέχνες. Παράλληλα με τις εκθέσεις, πραγματοποιούνται διάφορες εκπαιδευτικές δράσεις και εργαστήρια για παιδιά και ενήλικους, με σκοπό την ευαισθητοποίηση του κοινού σε θέματα γύρω από τον πολιτισμό και την τέχνη (Dardanis, 2024).

Διάγραμμα 3

Κεφάλαιο 4: Έρευνα

4.1 Δομή έρευνας

Το παρόν κεφάλαιο διερευνά τον τρόπο αντιμετώπισης των διατηρητέων βιομηχανικών κτηρίων στον 21^ο αιώνα και πιο συγκεκριμένα του πρώην Δημόσιου Καπνεργοστασίου και της πρώην ζυθοποιίας ΦΙΞ. Τα κτίρια αυτά όπως έχει αναφερθεί και παραπάνω, ήταν δύο κτήρια με σημαντικό ρόλο τόσο στην εξέλιξη των τοπικών κοινωνιών, όσο και στο ευρύτερο σύνολο. Μετά την περίοδο ακμής τους, ακολούθησε η υποβάθμιση τους μέχρι να αποκτήσουν νέο χαρακτήρα μέσα από τις πολιτιστικές τους χρήσεις. Στόχος λοιπόν αυτής της έρευνας είναι μέσω διεξαγωγής ερωτηματολογίου να κατανοήσουμε κατά πόσο η επανάχρηση των διατηρητέων κτηρίων βοήθησε στη δημιουργία ενός πολιτιστικού ιστού προωθώντας την πολιτισμική συνδιαλλαγή στην ευρύτερη περιοχή.

Μέσω της βιβλιογραφικής ανασκόπησης διεξήχθη ερωτηματολόγιο με ερωτήσεις κλειστού τύπου, οι οποίες είναι βασισμένες στα παραπάνω δεδομένα. Τα στοιχεία, τα οποία συλλέχθηκαν, αφορούν τις απαντήσεις από ένα δείγμα 30 ατόμων, οι οποίες στη συνέχεια αναλύονται και παρουσιάζονται συνοδευόμενα από γραφήματα για μία πιο σαφή απεικόνιση των δεδομένων.

Το ερωτηματολόγιο αποτελείται από 21 ερωτήσεις, από τις οποίες οι 3 αφορούν χαρακτηριστικά των ερωτηθέντων και οι υπόλοιπες έχουν χωριστεί ισάριθμα για τα δύο κτήρια. Έτσι, προκύπτουν 9 ερωτήσεις αξιολογήσεις, οι οποίες χρησιμοποιούνται αντίστοιχα και για τις δύο πρώην βιομηχανικές εγκαταστάσεις. Αυτές οι ερωτήσεις στοχεύουν στη συλλογή στοιχείων σχετικά με την αντιμετώπιση της συγκεκριμένης τοπικής κληρονομιάς.

4.2 Αποτελέσματα έρευνας

Οι απαντήσεις του ερωτηματολογίου απαιτούνται συνολικά μέσω γραφημάτων, δίνοντας τη συνολική εικόνα των απόψεων των ερωτηθέντων. Το ερωτηματολόγιο βασίζεται αποκλειστικά σε ερωτήσεις, οι οποίες προέκυψαν με βάση την βιβλιογραφική έρευνα που προηγήθηκε και αφορούν την επανάχρηση και την αξιοποίηση των βιομηχανικών εγκαταστάσεων του πρώην Δημόσιου Καπνεργοστασίου και της πρώην ζυθοποιίας ΦΙΞ. Πιο συγκεκριμένα, τα γραφήματα παρουσιάζουν στατιστικά στοιχεία, τα οποία προκύπτουν από τις απαντήσεις ερωτήσεων που αφορούν κυρίως την επίσκεψη των συμμετεχόντων στα κτήρια, την ικανοποίηση από την αναβάθμιση των χώρων, την διαφύλαξη της ιστορικής βιομηχανικής τους ταυτότητας και την γενικότερη αλληλεπίδραση με την ευρύτερη περιοχή. Η μελέτη περιέχει συνολικά 21 ερωτήσεις, στις οποίες αντιστοιχούν τα αντίστοιχα γραφήματα.

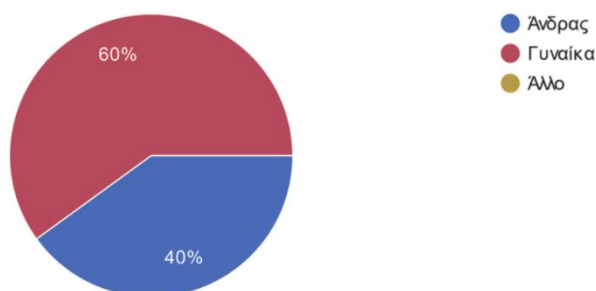
4.2.1 Χαρακτηριστικά χρηστών

Τα τρία πρώτα γραφήματα απευθύνονται στα χαρακτηριστικά των ερωτηθέντων. Αυτά αφορούν το φύλο τους, την ηλικιακή ομάδα στην οποία ανήκουν και το μορφωτικό τους επίπεδο.

Γράφημα 1

Τα άτομα που έλαβαν μέρος στη διεξαγωγή του ερωτηματολογίου ήταν συνολικά 30, από τα οποία τα 18 ήταν γυναίκες και τα 12 άνδρες.

Φύλο
30 απαντήσεις

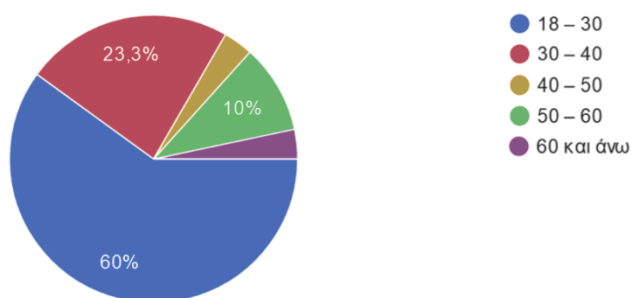

Γράφημα 2

Στο 2^ο γράφημα παρουσιάζεται η ηλικιακή κατανομή των χρηστών. Η πλειονότητα αυτών ανήκει στην ηλικιακή ομάδα μεταξύ 18 – 30 ετών και ακολουθεί η ομάδα των 30 – 40 χρονών. Λόγω αυτών των ποσοστών συμπεραίνουμε ότι υπάρχει ένα ποικιλόμορφο ηλικιακό δείγμα, συμβάλλοντας έτσι σε ένα πιο σφαιρικό αποτέλεσμα.

Ηλικία

30 απαντήσεις

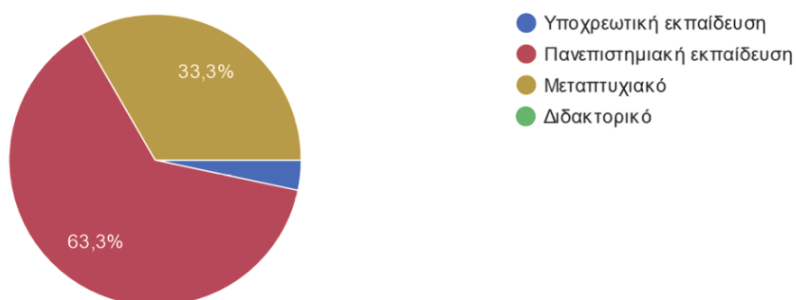

Γράφημα 3

Το 3^ο γράφημα αναλύει το μορφωτικό επίπεδο των ερωτηθέντων, με αυτό του 63,3% να έχει πανεπιστημιακή εκπαίδευση και του 33,3% να είναι κάτοχος μεταπτυχιακού.

Μορφωτικό επίπεδο

30 απαντήσεις

4.2.2 Πρώην Δημόσιο Καπνεργοστάσιο

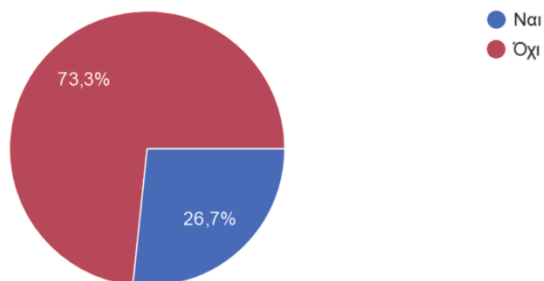
Τα επόμενα γραφήματα που ακολουθούν αφορούν τις απόψεις των συμμετεχόντων όσον αφορά το πρώην Δημόσιο Καπνεργοστάσιο.

Γράφημα 4 και 5

Το συγκεκριμένο γράφημα απαντά στην ερώτηση αν οι συμμετέχοντες είχαν επισκεφτεί το πρώην βιομηχανικό χώρο στο παρελθόν πριν την επανάχρηση του. Η πλειοψηφία, με το 73,3% δηλώνει πως δεν είχε επισκεφτεί το κτήριο πριν, ενώ το 26,7% δηλώνει πως είχε βρεθεί στο χώρο του βιομηχανικού κτηρίου στο παρελθόν. Αυτό το γράφημα σε συνδυασμό με το επόμενο διαμορφώνει μια πιο ισχυρή άποψη σχετικά με την αναβάθμιση και την αξιοποίηση του χώρου. Συνολικά, τα 8 άτομα που το είχαν επισκεφτεί στο παρελθόν για εκπαιδευτικούς ή πολιτιστικούς λόγους αντίστοιχα, ανάλογα με την εμπειρία που είχαν, μπορεί να διαμορφώσουν θετικότερες ή αρνητικότερες απόψεις συμβάλλοντας έτσι, σε ένα πιο αντιπροσωπευτικό δείγμα απαντήσεων.

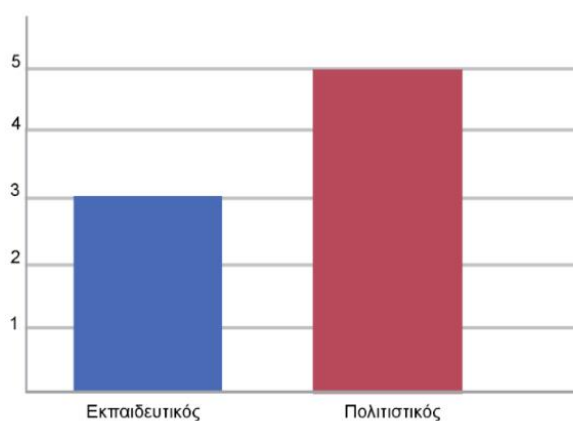
Είχατε επισκεφθεί στο παρελθόν το πρώην Δημόσιο Καπνεργοστάσιο;

30 απαντήσεις

Αν ναι, για ποιο σκοπό; (π.χ. εκπαιδευτικός, πολιτιστικός, κ.α.)

8 απαντήσεις

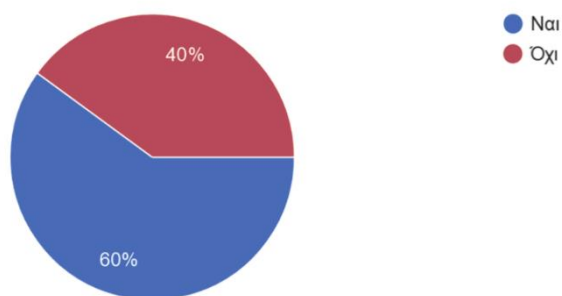

Γράφημα 6

Το επόμενο γράφημα δείχνει ένα μειωμένο ποσοστό γνώσης της νέας χρήσης του κτηρίου, τονίζοντας έτσι τη μη ενημέρωση του κοινού για της τρέχουσες δραστηριότητες που λαμβάνουν χώρα στις εγκαταστάσεις του κτηρίου.

Γνωρίζετε την σημερινή χρήση του πρώην Δημόσιου Καπνεργοστασίου;

30 απαντήσεις

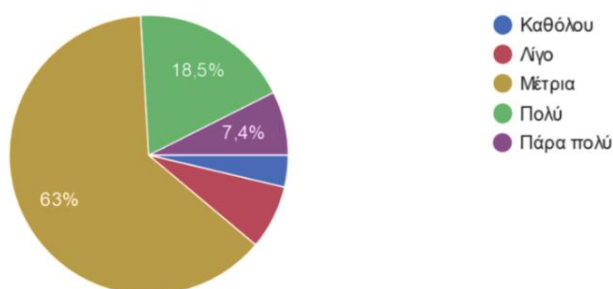

Γράφημα 7

Στο γράφημα 7 φαίνεται η ικανοποίηση των συμμετεχόντων από την αναβάθμιση των εγκαταστάσεων του κτηρίου. Το μεγαλύτερο ποσοστό συμφωνεί ότι είναι ευχαριστημένοι από τη βελτίωση των χώρων, ενώ μόλις 8 άτομα δεν μένουν ικανοποιημένα με τις αλλαγές. Έτσι, φαίνεται πως οι περισσότεροι έχουν αποδεχτεί θετικά την ανακαίνιση του κτηρίου και λίγοι είναι αυτοί που αμφιβολίες.

Πόσο ικανοποιημένοι είστε από την αναβάθμιση του χώρου του πρώην Δημόσιου Καπνεργοστασίου και από τις παροχές που προσφέρει στους επισκέπτες;

27 απαντήσεις

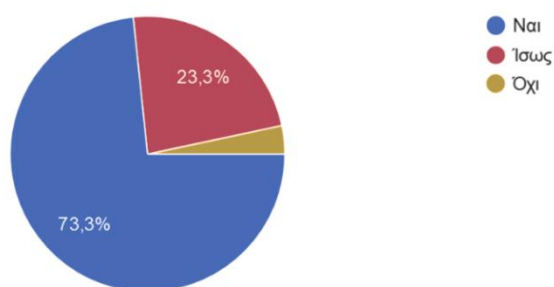

Γράφημα 8

Η ερώτηση 8 είναι άμεσα συνδεδεμένη με την προηγούμενη ερώτηση. Το γράφημα 8 απαντά την ερώτηση αν η νέα χρήση του κτηρίου βοηθάει την αναβάθμιση της περιοχής. Η πλειοψηφία θεωρεί, πως η δημιουργία ενός πολιτιστικού χώρου δίνει τη δυνατότητα να αναπτυχθεί η τοπική κοινωνία και οικονομία. Παράλληλα μέσα από τις δράσεις που πραγματοποιούνται στους νέους χώρους αυξάνονται οι επισκέψεις σε αυτό και όλο και περισσότερα άτομα γνωρίζουν την ιστορία του.

Πιστεύετε πως η αξιοποίηση του πρώην Δημόσιου Καπνεργοστασίου ως πολιτιστικού χώρου θα αναβαθμίσει την ευρύτερη περιοχή;

30 απαντήσεις

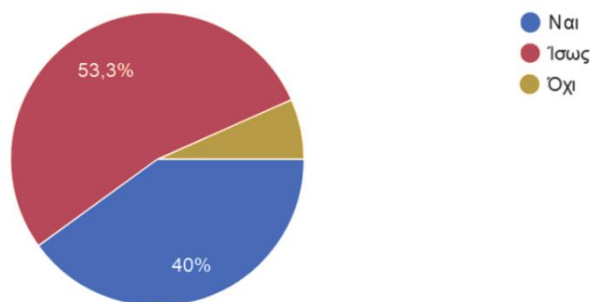

Γράφημα 9

Το γράφημα 9 δείχνει κατά πόσο οι δράσεις του πολυχώρου και η βιβλιοθήκη της Βουλής διαφυλάσσουν την ιστορία και την αυθεντικότητα του κτηρίου. Οι 16 θετικές απαντήσεις υποδηλώνουν ότι έχει πραγματοποιηθεί μια προσπάθεια επανένταξης του κτηρίου με βάση τη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς. Παράλληλα, τα αρνητικά σχόλια, θέλουν να τονίσουν την σημαντικότητα της διατήρησης της ιστορίας και των αυθεντικών στοιχείων του πρώην βιομηχανικού κτηρίου.

Θεωρείτε ότι οι δράσεις του πολυχώρου και η βιβλιοθήκη της Βουλής διαφυλάσσουν την ιστορία και την αυθεντικότητα του κτηρίου;

30 απαντήσεις

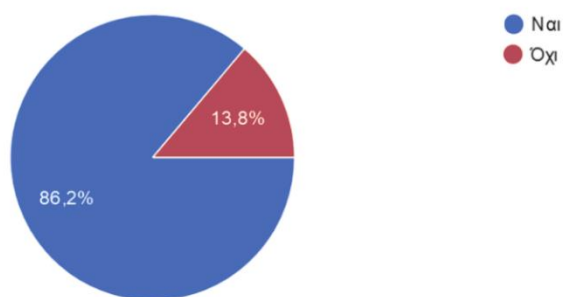

Γράφημα 10

Τα ποσοστά του γραφήματος παρουσιάζουν τις απόψεις για το αν ενισχύεται ο πολιτιστικός τουρισμός μέσα από την αναβάθμιση του κτηρίου. Οι περισσότεροι δίνουν θετικές απαντήσεις, καθώς οι εκδηλώσεις και οι εκθέσεις που πραγματοποιούνται το κάνουν πιο ελκυστικό στο κοινό. Το 13,8% που απαντά αρνητικά θέλει να δώσει το κίνητρο να αυξηθούν οι δράσεις που πραγματοποιούνται να έχουν ποικιλόμορφα στοιχεία έτσι ώστε να προσελκύεται περισσότερος κόσμος.

Κατά τη γνώμη σας, η νέα χρήση του κτηρίου ενισχύει τον πολιτιστικό τουρισμό;

29 απαντήσεις

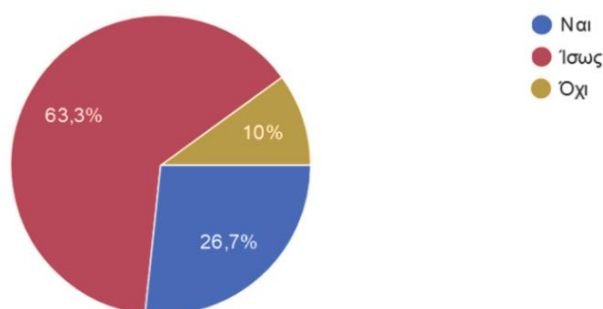

Γράφημα 11

Το γράφημα 11 συνδέεται με την ερώτηση 11, η οποία σχετίζεται με το αν η πρόσβαση στο κτήριο μέσω των ΜΜΜ είναι εύκολη για τον επισκέπτη. Λόγω της περιοχής στην οποία βρίσκεται, ένα σημαντικό δείγμα του ποσοστού των ερωτηθέντων θεωρεί ότι η πρόσβαση δεν είναι αρκετά εύκολη με τη χρήση των Μέσων Μαζικής μεταφοράς.

Θεωρείτε ότι η πρόσβαση στο κτήριο μέσω των ΜΜΜ είναι εύκολη για τον επισκέπτη;

30 απαντήσεις

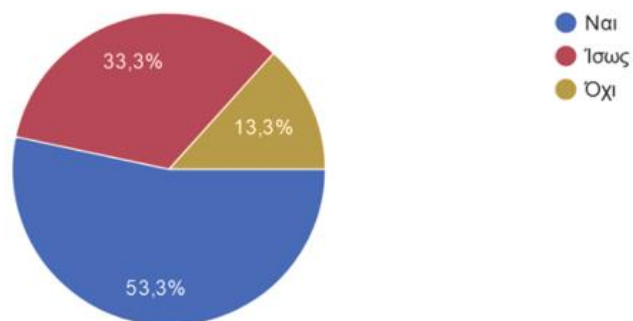

Γράφημα 12

Το τελευταίο γράφημα που αφορά το πρώην Δημόσιο Καπνεργοστάσιο έχει να κάνει με τη δημιουργία πολιτιστικού ιστού και το αν προωθείται η πολιτισμική αλληλεπίδραση με την ευρύτερη περιοχή. Η γνώμη των συμμετεχόντων είναι πως η νέα χρήση του πρώην Δημόσιου Καπνεργοστασίου δημιουργεί εν μέρη έναν πολιτιστικό ιστό, χωρίς να ξέρουν αν αναβαθμίζεται πλήρως η περιοχή του Κολωνού. Αυτή η αβεβαιότητα αποτελεί εμπόδιο για την πλήρη αποδοχή του έργου από την κοινότητα.

Κρίνετε πως το κτήριο δημιουργεί έναν πολιτιστικό ιστό, προωθώντας την πολιτισμική αλληλεπίδραση στην ευρύτερη περιοχή;

30 απαντήσεις

4.2.3 Πρώην Ζυθοποιία ΦΙΞ

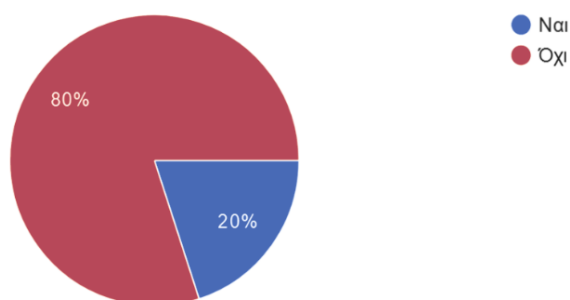
Τα υπόλοιπα γραφήματα αφορούν τις αντίστοιχες ερωτήσεις με το προηγούμενο διατηρητέο βιομηχανικό κτήριο, στις οποίες οι συμμετέχοντες καλούνται να απαντήσουν για την πρώην ζυθοποιία ΦΙΞ.

Γράφημα 13 και 14

Στις ερωτήσεις 13 και 14, παρουσιάζονται μέσω των γραφημάτων οι απαντήσεις για το αν οι συμμετέχοντες είχαν επισκεφτεί το πρώην εργοστάσιο της ζυθοποιίας ΦΙΞ και αν ναι, για ποιο σκοπό. Έτσι, μόνο 6 από τους 30 συμμετέχοντες είχαν επισκεφτεί της πρώην εγκαταστάσεις για εκπαιδευτικούς και πολιτιστικούς λόγους.

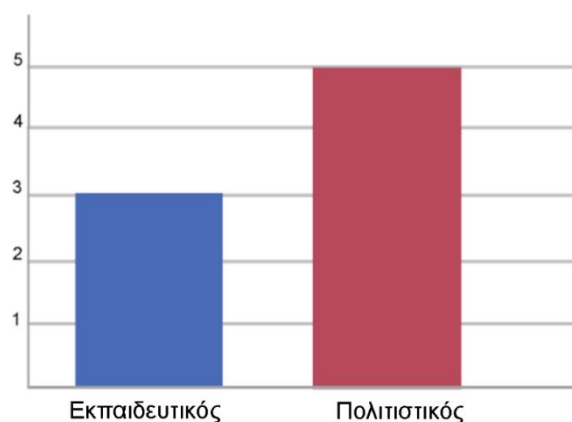
Είχατε επισκεφθεί στο παρελθόν το πρώην εργοστάσιο ζυθοποιίας ΦΙΞ;

30 απαντήσεις

Αν ναι, για ποιο σκοπό; (π.χ. εκπαιδευτικός, πολιτιστικός, κ.α.)

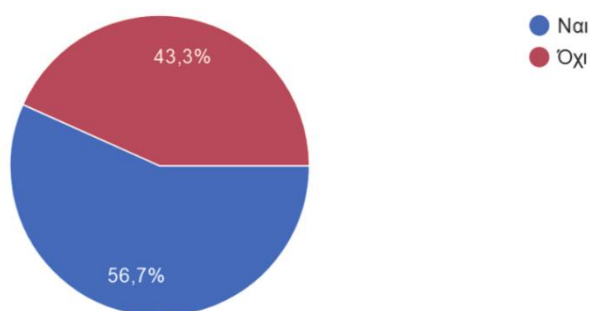
8 απαντήσεις

Γράφημα 15

Με βάση το γράφημα 15 της ερώτησης αν το κοινό γνωρίζει την νέα χρήση του κτηρίου, φαίνεται πως 17 από τα 30 άτομα γνωρίζουν την μετατροπή της πρώην ζυθοποιίας ΦΙΞ σε μουσείο σύγχρονης τέχνης. Κάτι τέτοιο υποδηλώνει πως υπήρξε σωστή ενημέρωση και προώθηση της νέας χρήσης και έγινε πιο αποδεκτή από τον κόσμο.

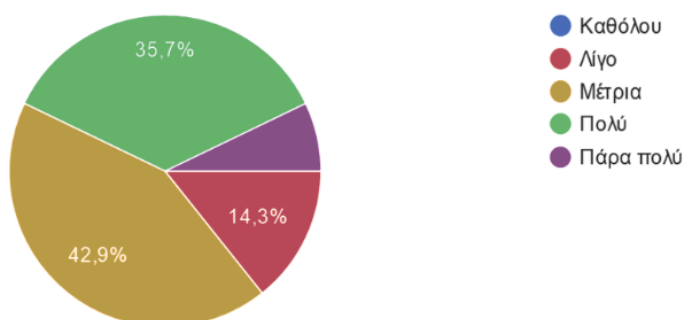
Γνωρίζετε την σημερινή χρήση του πρώην εργοστασίου ζυθοποιίας ΦΙΞ;
30 απαντήσεις

Γράφημα 16

Το γράφημα παρουσιάζει την αναβάθμιση του χώρου και κατά πόσο οι χρήστες είναι ικανοποιημένοι από τις παροχές και εγκαταστάσεις που προσφέρονται. Με βάση τα ποσοστά που προκύπτουν οι απόψεις διίστανται. Το 42,9% είναι μέτρια ευχαριστημένοι, το 35,7% είναι πολύ, το 14,3% είναι λίγο, ενώ μόνο 7,1%, το οποίο αναλογεί σε δύο άτομα είναι πάρα πολύ ευχαριστημένο.

Πόσο ικανοποιημένοι είστε από την αναβάθμιση του χώρου του πρώην εργοστασίου ζυθοποιίας ΦΙΞ και από τις παροχές που προσφέρει στους επισκέπτες;
28 απαντήσεις

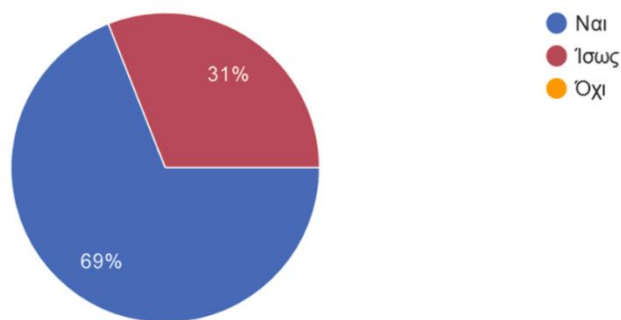

Γράφημα 17

Συνδυαστικά με την προηγούμενη ερώτηση γίνεται σαφές πως σε ποσοστό 69% η μετατροπή του κτηρίου σε πολιτιστικό χώρο αναβαθμίζει την περιοχή.

Πιστεύετε ότι η αξιοποίηση του πρώην εργοστάσιου ζυθοποιίας ΦΙΞ ως πολιτιστικού χώρου θα αναβαθμίσει την ευρύτερη περιοχή;

29 απαντήσεις

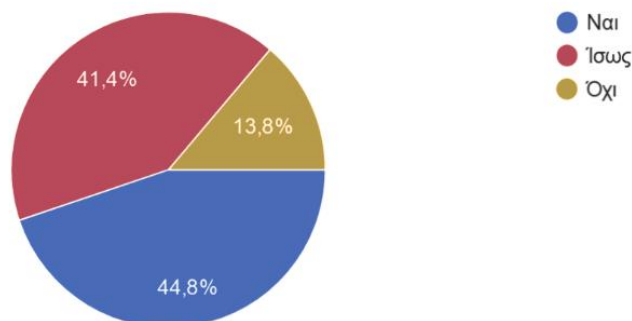

Γράφημα 18

Το γράφημα 18 δείχνει κατά πόσο οι δράσεις του μουσειακού χώρου του Εθνικού Μουσείου Σύγχρονης Τέχνης διαφυλάσσουν την ιστορία και την αυθεντικότητα του κτηρίου. Αρκετοί από τους ερωτηθέντες απάντησαν καταφατικά, ενώ ακόμα ένα μεγάλο ποσοστό απάντησε πως δεν είναι σίγουρο. Η διαφύλαξη της ιστορίας ενός διατηρητέου βιομηχανικού κτηρίου είναι σημαντική για τη διατήρηση πολιτιστικής κληρονομιάς.

Θεωρείτε ότι οι δράσεις του μουσείου διαφυλάσσουν την ιστορία και την αυθεντικότητα του κτηρίου;

29 απαντήσεις

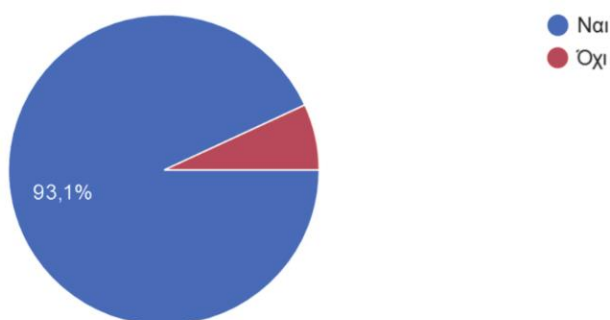

Γράφημα 19

Με βάση το γράφημα 19 που αφορά τη γνώμη των ερωτηθέντων ως προς το αν η νέα χρήση του κτηρίου ενισχύει τον πολιτιστικό τουρισμό, παρατηρείται πως η πλειονότητα θεωρεί ότι η μετατροπή του βιομηχανικού κτηρίου σε πολιτιστικό χώρο προσελκύει επισκέπτες σε καθημερινή βάση.

Κατά τη γνώμη σας, η νέα χρήση του κτηρίου ενισχύει τον πολιτιστικό τουρισμό;

29 απαντήσεις

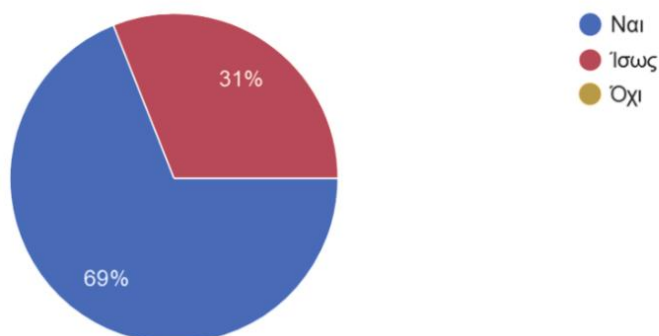

Γράφημα 20

Η πρόσβαση στο μουσείο θεωρείται πως είναι καλή και άμεση από τα ΜΜΜ λόγω της περιοχής στην οποία βρίσκεται. Η Λεωφόρος Συγγρού παρέχει άμεση πρόσβαση στο χώρο με το μετρό, καθώς υπάρχει στάση δίπλα από τις εγκαταστάσεις του μουσείου, αλλά και από τα λεωφορεία αντίστοιχα.

Θεωρείτε ότι η πρόσβαση στο κτήριο μέσω των ΜΜΜ είναι εύκολη για τον επισκέπτη;

29 απαντήσεις

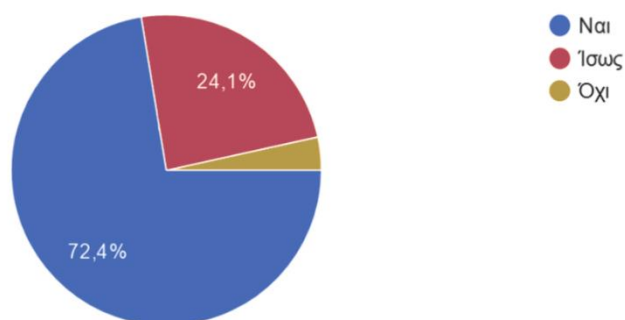

Γράφημα 21

Όσον αφορά την πολιτιστική αλληλεπίδραση, η αναβάθμιση του κτηρίου από εργοστάσιο σε πολιτιστικό χώρο, έχει θετικό αντίκτυπο. Το κτήριο δημιουργεί έναν πολιτιστικό ιστό, ο οποίος προωθεί την πολιτισμική αλληλεπίδραση με την ευρύτερη περιοχή.

Κρίνετε πως το κτήριο δημιουργεί έναν πολιτιστικό ιστό, προωθώντας την πολιτισμική αλληλεπίδραση στην ευρύτερη περιοχή;

29 απαντήσεις

Η παραπάνω ανάλυση παρέχει μια ολοκληρωμένη εικόνα για τις απόψεις και τις αντιλήψεις των ατόμων που βοήθησαν στην συλλογή στοιχείων του συγκεκριμένου ερωτηματολογίου. Αυτή η μελέτη, σχετικά με την αντιμετώπιση και την αξιοποίηση της βιομηχανικής κληρονομιάς, δίνει μια διαφορετική οπτική για το πως βλέπουν οι επισκέπτες τους πολιτιστικούς χώρους.

4.3 Συμπεράσματα έρευνας

Η παρούσα ανάλυση εξετάζει την αντίληψη των συμμετεχόντων ως προς την έρευνα που πραγματοποιήθηκε με τη διεξαγωγή του ερωτηματολογίου. Η ανάλυση των δειγμάτων που πάρθηκαν εξετάζει την διαμόρφωση και την αποδοτικότητα του πρώην Δημόσιου Καπνεργοστασίου και της πρώην Ζυθοποιίας ΦΙΞ ως προς τον πολιτιστικό και κοινωνικό τους χαρακτήρα. Το ερωτηματολόγιο απευθύνεται σε ένα ευρύ κοινό, έτσι ώστε οι απαντήσεις να είναι όσο το δυνατόν πιο αντιπροσωπευτικές, προσφέροντας έτσι μια πολυδιάστατη και αντικειμενική εικόνα για την αξιοποίηση των συγκεκριμένων βιομηχανικών κτηρίων. Η βιβλιογραφική έρευνα που προηγήθηκε, οδήγησε ομαλά την ανάπτυξη ερωτήσεων που θα στοχεύουν σε θέματα διατήρησης της βιομηχανικής ταυτότητας, την προσβασιμότητα και την λειτουργικότητα των νέων χώρων, καθώς και τις πιθανές επιπτώσεις στην τοπική κοινωνία και οικονομία.

Το πρώην Δημόσιο Καπνεργοστάσιο Αθηνών κατασκευάστηκε αρχικά ως βιομηχανικό κτήριο για να στεγάσει της εγκαταστάσεις της επεξεργασίας και αποθήκευσης καπνού. Αποτέλεσε σημαντικό ορόσημο στην ανάπτυξη της ελληνικής βιομηχανίας κατά τον 20^ο αιώνα, καθώς συνέβαλε σημαντικά στην πρόοδο της οικονομίας της περιοχής του Κολωνού. Ακόμα η αρχιτεκτονική του μορφή είναι ένα αρχιτεκτονικό επίτευγμα για τα δεδομένα της τότε εποχής, λόγω του καλυμμένου από γυαλί αίθριου. Από την άλλη πλευρά, η πρώην Ζυθοποιία ΦΙΞ υπήρξε μία από τις σημαντικότερες βιομηχανικές εγκαταστάσεις παραγωγής μπίρας στον Ελλαδικό χώρο. Η Ζυθοποιία ιδρύθηκε από το Γερμανό Ζυθοποιό Καρλ Φιξ το 1864, ο οποίος μετέπειτα κατασκεύασε το κτήριο στη Λεωφόρο Συγγρού το 1893. Η συγκεκριμένη εργοστασιακή μονάδα συνέβαλε σημαντικά στην ανάπτυξη της ελληνικής βιομηχανικής και πολιτιστικής ταυτότητας.

Στη σύγχρονη εποχή, το Καπνεργοστάσιο λειτουργεί ως χώρος πολιτισμού και ενημέρωσης, φιλοξενώντας πολιτιστικές εκδηλώσεις, εκθέσεις και τμήματα της βιβλιοθήκης της Βουλής των Ελλήνων. Κύριο μέλημα της νέας χρήσης του κτηρίου είναι να δημιουργηθεί ένα κέντρο πολιτισμού, το οποίο να διατηρεί την αυθεντικότητα του πρώην βιομηχανικού συγκροτήματος και παράλληλα να προωθεί στην κοινωνία την πολιτιστική αλληλεπίδραση και εκπαίδευση. Έτσι, μέσω των δράσεων που συντελούνται στις προσβάσιμες ζώνες του κτηρίου, αναπτύσσεται ένας ζωντανός πολιτιστικός χώρος που προσελκύει ντόπιους και τουρίστες. Αντίστοιχα, η ανακαίνιση του πρώην εργοστασίου της Ζυθοποιίας ΦΙΞ, δημιούργησε μια νέα δυναμική μορφή στο κτήριο για να στεγαστεί το Εθνικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης. Το μουσείο από το 2016 φιλοξενεί μόνιμες και περιοδικές εκθέσεις από Έλληνες και ξένους καλλιτέχνες, ενώ ταυτόχρονα διοργανώνει εκπαιδευτικές δράσεις και εκδηλώσεις για το κοινό. Με αυτό τον τρόπο συμβάλλει έντονα στη δημιουργία ενός καλλιτεχνικού πυρήνα, ο οποίος συμμετέχει στην ενίσχυση του πολιτιστικού ιστού της περιοχής. Η δημιουργία αυτού του πολιτιστικού πυρήνα ενισχύει την πολιτιστική κληρονομιά αυτών των

περιοχών. Οι εκθέσεις και οι καλλιτεχνικές εκδηλώσεις προσελκύουν τουρίστες, αλλά ακόμα και κατοίκους της ευρύτερης περιοχής, οι οποίοι ενδιαφέρονται για την ιστορία, τις παραδόσεις και την εξέλιξη του τοπικού πολιτισμού

Οι στόχοι αναβάθμισης είναι κοινοί και για τα δύο κτήρια. Το πρώην Δημόσιο Καπνεργοστάσιο στοχεύει στην προστασία των ιστορικών και αρχιτεκτονικών του στοιχείων και στην δημιουργία ενός κέντρου το οποίο θα εμπλουτίσει την πολιτιστική ζωή της κατά τα άλλα υποβαθμισμένης περιοχής. Με την ανάδειξη της ιστορικής βιομηχανικής κληρονομιάς του βιομηχανικού κέντρου και την σύγχρονη πολιτιστική δραστηριότητα, γεφυρώνεται το παρόν με το παρελθόν. Παρόμοια, το κτήριο της ΦΙΞ στοχεύει στη δημιουργία ενός πολιτιστικού κτηρίου, σύγχρονων προδιαγραφών, που θα προάγει τη μοντέρνα τέχνη. Η αλλαγή της αρχικής χρήσης σε μουσειακό χώρο ενισχύει τον πολιτιστικό τουρισμό. Η τοποθεσία του κτηρίου είναι σε προνομαϊκή θέση, καθώς σε κοντινή ακτίνα είναι το Μουσείο της Ακρόπολης και ο Παρθενώνας, κάτι το οποίο ενισχύει τον πολιτιστικό ιστό του κέντρου της Αθήνας, προσελκύοντας καθημερινά πολλούς επισκέπτες.

Η πρόσβαση και στους δύο χώρους γίνεται πολύ εύκολα είτε με τη χρήση ιδιωτικού οχήματος, είτε με τα μέσα μαζικής μεταφοράς. Το κτήριο του Καπνεργοστασίου βρίσκεται σε κεντρική περιοχή της Αθήνας, η οποία συνορεύει με άλλες περιοχές, οι οποίες διαθέτουν στάσεις υπόγειου και ηλεκτρικού σιδηρόδρομου, με κοντινότερη αυτή των Σεπολίων. Ταυτόχρονα, το κτήριο βρίσκεται σε μια από τις πιο κεντρικές λεωφόρους, κάτι που το καθιστά εύκολα προσβάσιμο και από λεωφορεία. Αντίστοιχα, και το πρώην εργοστάσιο ζυθοποιίας είναι σε μια προνομαϊκή θέση. Η λεωφόρος Συγγρού συνδέει το κέντρο της Αθήνας με το Φάληρο και την Καλλιθέα και ακολουθείται μια συνεχής πορεία οχημάτων και από τα τρία μέτωπα του κτηρίου. Επιπλέον, το βόρειο τμήμα του παλιού κτηρίου που κατεδαφίστηκε κατά τις τελευταίες εργασίες αποκατάστασης, λειτουργεί πλέον ως υπόγειος σιδηρόδρομος και υπόγειος χώρος στάθμευσης.

Σύμφωνα με τις απαντήσεις του ερωτηματολογίου και με τις παρατηρήσεις πεδίου, οι επισκέπτες εκφράζουν ικανοποίηση για την αναβάθμιση των εγκαταστάσεων και των νέων παροχών. Πιο συγκεκριμένα, υπάρχουν θετικές κριτικές, αλλά και περιθώρια βελτίωσης για το κτήριο του πρώην Δημόσιου Καπνεργοστασίου. Όμοια, οι ερωτηθέντες απάντησαν ότι το εργοστάσιο της πρώην ζυθοποιίας ΦΙΞ έχει ικανοποιητικές παροχές και επιπλέον υπάρχουν και θετικές αναφορές για την ποικιλία των εκθεμάτων. Ακόμα, η πρόσβαση μέσω των δημόσιων μέσων μαζικής μεταφοράς γίνεται εύκολα και στις δύο περιπτώσεις. Η τοποθεσία των κτηρίων καθιστά την πρόσβαση εξυπηρετική και λειτουργική στο ευρύ κοινό. Έτσι, λόγω της κεντρικής τους τοποθεσίας, οι χώροι είναι προσπελάσιμοι καθημερινά.

Συμπερασματικά, τα δύο πρώην βιομηχανικά κτήρια μετατράπηκαν επιτυχώς σε πολιτιστικούς χώρους, προσφέροντας στο κοινό μια σειρά από πολιτιστικές και εκπαιδευτικές εμπειρίες. Το πρώην Δημόσιο Καπνεργοστάσιο Αθηνών και η πρώην ζυθοποιία ΦΙΞ λειτουργούν εκ νέου σαν πολιτιστικοί χώροι, η οποίοι

διαφυλάσσουν με ακεραιότητα την ιστορική και πολιτισμική τους κληρονομιά. Μέσω του νομοθετικού πλαισίου που συντάσσεται από τους αρμόδιους φορείς, οι εργασίες αποκατάστασης και επανάχρησης δεν αλλοιώνουν το εξωτερικό περίβλημα και τους εσωτερικούς χώρους, με αποτέλεσμα να μην διαταράσσεται η βιομηχανική ταυτότητα των κτηρίων. Επομένως, μέσα από τα διαγράμματα 1 και 2 φαίνεται πως οι παρεμβάσεις στις πρώην βιομηχανικές εγκαταστάσεις δεν επηρεάζουν την πολιτιστική και ιστορική τους κληρονομιά. Ως εκ τούτου, η μετατροπή και των δύο βιομηχανικών εγκαταστάσεων, αποτελεί παράδειγμα σύνθεσης της ιστορικής διατήρησης και της σύγχρονης πολιτιστικής ανάπτυξης. Έτσι, αυτά τα δύο αρχιτεκτονικά έργα συνεισφέρουν στην εξέλιξη της πολιτιστικής κληρονομιάς της Ελλάδας, ενισχύοντας τον πολιτιστικό πλούτο κάθε περιοχής και προσελκύοντας επισκέπτες.

Κεφάλαιο 5: Συμπεράσματα

Η Βιομηχανική Επανάσταση που ξέσπασε τον 19^ο αιώνα υπήρξε μια καθοριστική περίοδος, η οποία επέφερε ριζικές αλλαγές στην εξέλιξη της βιομηχανικής ιστορίας. Οι βιομηχανικές εγκαταστάσεις και δομές, η εφεύρεση νέων μηχανών και η ανάπτυξη νέων τεχνολογιών, όπως η μηχανή ατμού, αλλά ακόμα και η δημιουργία σιδηροδρόμων, δεν αποτελούν μόνο τεχνολογικά επιτεύγματα, αλλά σημαντικά αξιακά σημεία της βιομηχανικής και πολιτισμικής κληρονομιάς. Τις τελευταίες δεκαετίες, πολλοί φορείς, περιλαμβανομένων πολιτιστικών ιδρυμάτων, τοπικών αρχών και παγκόσμιων οργανισμών προσπαθούν να ενισχύσουν την ανάγκη της προστασίας, της αποκατάστασης και της επανάχρησης βιομηχανικών κατάλοιπων. Αυτές οι ενέργειες αποσκοπούν στην διατήρηση και την άμεση αντιμετώπιση της ιστορίας και της εξέλιξης διάφορων κοινωνιών.

Μέσω των παραδειγμάτων που εξετάζονται, ερευνάται κατά πόσο οι εργασίες αποκατάστασης και η νέα λειτουργία των κτηρίων διαφυλάσσει την ιστορική αξία και την ταυτότητα τους. Η επαναλειτουργία αυτών των εγκαταστάσεων κρατάει ζωντανό ένα τμήμα της τοπικής ιστορίας, ενώ παράλληλα ενισχύεται η οικονομία της περιοχής δημιουργώντας νέες θέσεις εργασίας. Ταυτόχρονα, δημιουργείται ένας πολιτιστικός ιστός με άλλα μνημεία της περιοχής, ενισχύοντας έτσι την πολιτισμική αλληλεπίδραση. Μέσα από έναν λεπτομερή και προσεκτικό σχεδιασμό, η επανάχρηση των δύο κτηρίων καταφέρνει να διατηρήσει την βιομηχανική τους ταυτότητα και να διαφυλάξει την πολιτιστική τους κληρονομιά.

Συνεπώς, η επιδίωξη της διατήρησης αυτού του βιομηχανικού αρχιτεκτονικού πλούτου σε συνάρτηση με την ανάπτυξη νέων χρήσεων, προωθεί την αναβάθμιση και τη διατήρηση της βιομηχανικής ιστορικής και πολιτιστικής ταυτότητας μιας περιοχής. Μέσω αυτής της προσέγγισης, επιτυγχάνεται ορθά η αντιμετώπιση της βιομηχανικής κληρονομιάς στον 21^ο αιώνα.

Παράρτημα Α. Ερωτηματολόγιο

Ερωτηματολόγιο σχετικά με την επανάχρηση και αξιοποίηση του πρώην Δημοσίου Καπνεργοστασίου Αθηνών και του πρώην εργοστασίου ζυθοποιίας ΦΙΞ στη λεωφόρο Συγγρού σε πολιτιστικούς χώρους.

1. Φύλο

Άνδρας
Γυναίκα

2. Ηλικία

18 -30
30 – 40
40 – 50
50 – 60
60 και άνω

3. Μορφωτικό επίπεδο

Υποχρεωτική εκπαίδευση
Πανεπιστημιακή εκπαίδευση
Κάτοχος μεταπτυχιακού
Κάτοχος διδακτορικού

4. Είχατε επισκεφθεί στο παρελθόν το πρώην Δημόσιο Καπνεργοστάσιο;

Ναι
Όχι

5. Αν ναι, για ποιο σκοπό; (π.χ. εκπαιδευτικός, πολιτιστικός, κ.α.)

6. Γνωρίζετε την σημερινή χρήση του πρώην Δημόσιου Καπνεργοστασίου;

Ναι
Όχι

7. Πόσο ικανοποιημένοι είστε από την αναβάθμιση του χώρου του πρώην Δημόσιου Καπνεργοστασίου και από τις παροχές που προσφέρει στους επισκέπτες;

Καθόλου
Λίγο
Μέτρια
Πολύ
Πάρα πολύ

8. Πιστεύετε πως η αξιοποίηση του πρώην Δημόσιου Καπνεργοστασίου ως πολιτιστικού χώρου θα αναβαθμίσει την ευρύτερη περιοχή;

Ναι
Ίσως
Όχι

9. Θεωρείτε ότι οι δράσεις του πολυχώρου και η βιβλιοθήκη της Βουλής διαφυλάσσουν την ιστορία και την αυθεντικότητα του κτηρίου;

Ναι
Ίσως
Όχι

10. Κατά τη γνώμη σας, η νέα χρήση του κτηρίου ενισχύει τον πολιτιστικό τουρισμό;

Ναι
Όχι

11. Θεωρείτε ότι η πρόσβαση στο κτήριο μέσω των ΜΜΜ είναι εύκολη για τον επισκέπτη;

Ναι
Όχι

12. Κρίνετε πως το κτήριο δημιουργεί έναν πολιτιστικό ιστό, προωθώντας την πολιτισμική αλληλεπίδραση στην ευρύτερη περιοχή;

Ναι
Ίσως
Όχι

13. Είχατε επισκεφθεί στο παρελθόν το πρώην εργοστάσιο ζυθοποιίας ΦΙΞ;

Ναι

Όχι

14. Αν ναι, για ποιο σκοπό; (π.χ. εκπαιδευτικός, πολιτιστικός, κ.α.)

15. Γνωρίζετε την σημερινή χρήση του πρώην εργοστασίου ζυθοποιίας ΦΙΞ;

Ναι

Όχι

16. Πόσο ικανοποιημένοι είστε από την αναβάθμιση του χώρου του πρώην εργοστασίου ζυθοποιίας ΦΙΞ και από τις παροχές που προσφέρει στους επισκέπτες;

Καθόλου

Λίγο

Μέτρια

Πολύ

Πάρα πολύ

17. Πιστεύετε ότι η αξιοποίηση του πρώην εργοστασίου ζυθοποιίας ΦΙΞ ως πολιτιστικού χώρου θα αναβαθμίσει την ευρύτερη περιοχή;

Ναι

Ίσως

Όχι

18. Θεωρείτε ότι οι δράσεις του μουσείου διαφυλάσσουν την ιστορία και την αυθεντικότητα του κτηρίου;

Ναι

Ίσως

Όχι

19. Κατά τη γνώμη σας, η νέα χρήση του κτηρίου ενισχύει τον πολιτιστικό τουρισμό;

Ναι

Όχι

20. Θεωρείτε ότι η πρόσβαση στο κτήριο μέσω των MMM είναι εύκολη για τον επισκέπτη;

Ναι
Ίσως
Όχι

21. Κρίνετε πως το κτήριο δημιουργεί έναν πολιτιστικό ιστό, προωθώντας την πολιτισμική αλληλεπίδραση στην ευρύτερη περιοχή;

Ναι
Ίσως
Όχι

Βιβλιογραφία

Βιβλιογραφία

Alfrey, J. and Putnam, T. (1992) *The Industrial Heritage: Managing Resources and Uses*, Routledge & CRC Press. Available at: <https://www.routledge.com/The-Industrial-Heritage-Managing-Resources-and-Uses/Alfrey-Putnam/p/book/9780415070430>).

Douet, J. (2013) *Industrial Heritage re-tooled: The TICCIH Guide to industrial heritage conservation*, Routledge & CRC Press. Available at: <https://www.routledge.com/Industrial-Heritage-Re-tooled-The-TICCIH-Guide-to-Industrial-Heritage-Conservation/Douet/p/book/9781629582030>

Falser, M.S. (2001) *Industrial Heritage Analysis: World Heritage List and Tentative List*. Michael Falser.

Olson, J.S. and Kenny, S.L. (2014) *The industrial revolution key themes and documents: Key themes and documents*. Abc-Clio Inc.

Polyzos, G. (1998) *Ιστορικός Βιομηχανικός Εξοπλισμός στην Ελλάδα*. Αθήνα: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις ΕΜΠ

Αγριαντώνη, Χ. (2010) *Οι Απαρχές της Εκβιομηχάνισης στην Ελλάδα τον 19^ο αιώνα*. Αθήνα: Εκδόσεις Κατάρτι

Αρθρογραφία

Braudel, F. (2024) *The first Industrial Revolution*, Encyclopædia Britannica. Available at: <https://www.britannica.com/biography/Fernand-Braudel>

Brown and Mason (2017) *Tate modern: Bankside powerstation deplanting*, Brown and Mason. Available at: <https://brownandmason.com/projects/bankside-power-station-current-tate-modern/>

Dardanis, A. (2024) *What to see at Athens' New National Museum of Contemporary Art, this is Athens*. Available at: <https://www.thisisathens.org/arts-entertainment/visual-arts/emst-national-museum-modern-art-digested>

International Council on Monuments and Sites (2014) *Home - International Council on Monuments and Sites*. Available at: <https://www.icomos.org/en>

Massey, S.K.& C. (2022) *Cromford Mill: Historic Site Secures Cash for Hydro Power*, BBC News. Available at: <https://www.bbc.com/news/uk-england-derbyshire-62371562>

Mill history (2021) Cromford Mills. Available at:
<https://www.cromfordmills.org.uk/learning/mill-history/>

Popelová, L. et al. (2022) Research projects, Researchers. Available at:
<https://www.fa.cvut.cz/en/science-and-research/research-projects/26356-research-protection-and-possible-re-use-of-post-war-industrial-heritage-in-the-czech-republic>

Tate (2010) About Us, Tate. Available at: <https://www.tate.org.uk/about-us>

TICCIH. (2011) The International Committee for the Conservation of the Industrial Heritage, TICCIH. Available at: <https://ticcih.org/>

UNESCO-Welterbe zollverein - leuchtturm für das ruhrgebiet (2024) Zollverein. Available at: <https://www.zollverein.de/>

Wilkinson, F. (2023) Industrialization, labor, and life, Education. Available at:
<https://education.nationalgeographic.org/resource/industrialization-labor-and-life>

Wilkinson, F. (2023) Industrial Revolution and Technology, Education. Available at: <https://education.nationalgeographic.org/resource/industrial-revolution-and-technology>

World Heritage Kinderdijk (2023) Kinderdijk. Available at: <https://kinderdijk.com/>

Ανοίγει στο κοινό η έκθεση σύγχρονης τέχνης ‘Portals/πύλη’ στο πρώην δημόσιο καπνεργοστάσιο (2021) Βιβλιοθήκη της Βουλής. Available at:
<https://library.parliament.gr/>

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ (2018) ΑΡΧΕΙΟ ΝΕΟΤΕΡΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ - Δημόσιο Καπνεργοστάσιο. Available at:
http://archaeologia.eie.gr/archaeologia/gr/arxeio_more.aspx?id=154

Εγκαινιάσθηκε η Έκθεση Σύγχρονης τέχνης portals / πύλη στο πρώην Δημόσιο Καπνεργοστάσιο (2021) Βιβλιοθήκη της Βουλής. Available at:
<https://library.parliament.grcf/>

Η ΑΝΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΟΥ ΠΡΩΗΝ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΚΑΠΝΕΡΓΟΣΤΑΣΙΟΥ (2023) NEON. Available at: <https://neon.org.gr/exhibition/>

Θεματικό μουσείο στη Λένορμαν – Το Καπνεργοστάσιο μεγαλώνει (2023) Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ. Available at:
<https://www.kathimerini.gr/culture/562222516/thematiko-moyseio-sti-lenorman-to-kapnergostasio-megalonei/>

ΙΣΤΟΡΙΑ (2021) *ΕΜΣΤ*. Available at: <https://www.emst.gr/to-emst/history>

Ιστορία και συλλογή - ΒΜΦ Μουσείο Αθήνα, Ξενάγηση, Επίσκεψη (2024) ΒΜΦ -. Available at: <https://gasmuseum.gr/history-and-collection/>

Καραβασίλη, Μ. (2024) Η ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΗΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ ... Available at: https://www.oryktosploutos.net/wp-content/uploads/2019/11/book_59509_karavasili.pdf

ΜΟΥΣΕΙΟ (2021) *ΕΜΣΤ*. Available at: <https://www.emst.gr/to-emst>

Τα μεταλλεία Λαυρίου και το Λαυρεωτικό ζήτημα (2020) Ελληνικός Ορυκτός Πλούτος. Available at: https://www.oryktosploutos.net/2015/04/blog-post_22-16/

Τεχνόπολη Δήμου Αθηναίων | Πολιτιστικές Εκδηλώσεις | Μουσικές Εκδηλώσεις Αθηνά | [Http://athens-Technopolis.gr/](http://athens-technopolis.gr/) (2015) Τεχνόπολις, Τεχνόπολη Δήμου Αθηναίων. Available at: <https://athens-technopolis.gr/index.php/el/technopoli/i-istoria-mas>

Τεχνολογικό Πάρκο Λαυρίου: άλλοτε και τώρα... (2020) Ελληνικός Ορυκτός Πλούτος. Available at: <https://www.oryktosploutos.net/2014/05/blog-post-76/#.VS6BUvmsUas>

Πτυχιακές – Μεταπτυχιακές εργασίες

Ανδριώτη, Ν. Επανάχρηση βιομηχανικής πολιτιστικής κληρονομιάς (2018) *ARCHETYPE*. Available at: <https://www.archetype.gr/blog/arthro/epanachrisi-viomichanikis-politistikis-klironomias-proipotesis-kai-arches>

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ_ΜΑΡΑΓΚΟΥΔΑΚΗ ΕΛΕΝΗ (2022). Available at: https://polynoe.lib.uniwa.gr/xmlui/bitstream/handle/11400/2099/ssd_18007.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Διεθνής Χάρτες – Συμβάσεις

Parliamentary Assembly (2013) Industrial Heritage in Europe. Available at: <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=19512&lang=EN>

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΚΑΙ ΣΥΝΤΗΡΗΣΗ ΜΝΗΜΕΙΩΝ (no date) | Χάρτης της Βενετίας – Προοίμιο (Συνέδριο Συντήρησης 1964) - Charta von Venedig. Available at: <https://www.charta-von-venedig.de/>

Η ΧΑΡΤΑ ΤΟΥ nizhny tagil (2003) Ticcih. Available at: <https://ticcih.gr/%CE%B7-x%CE%B1%CF%81%CF%84%CE%B1-%CF%84%CE%BF%CF%85-nizhny-tagil/>

Εικόνες

Εικόνα 1.1: Κεφάλαιο 1, σελίδα 19, Industrial Heritage Re-tooled: The TICCIH Guide to Industrial Heritage

Εικόνα 1.2: Πηγή

https://en.wikipedia.org/wiki/File:Historic_world_GDP_per_capita.svg

Εικόνα 1.3: Πηγή <https://www.andro.gr/zoi/pilopoieio-poulopoulou/>

Εικόνα 1.4 (Γερογιαννάκη, 2010)

Εικόνα 1.5 Πηγή <https://www.tate.org.uk/visit/tate-modern>

Εικόνα 1.6 Πηγή <https://www.acorncottageashover.co.uk/visit-peak-district/cromford-mill-derbyshire/>

Εικόνα 1.7 Πηγή <https://www.dico-voyage.com/complexe-industriel-de-la-mine-de-charbon-de-zollverein-a-essen/>

Εικόνα 1.8: Πηγή <https://www.besabine.com/dagje-weg-nederland-molens-kinderdijk/>

Εικόνα 1.9: Πηγή <https://www.iefimerida.gr/politismos/tehnopoli-ergostasio-fotaerioy-sto-gkazi>

Εικόνα 1.10: Πηγή https://vidarchives.gr/reports/2017_12_1161

Εικόνα 2.1: Κεφάλαιο 2, σελίδα 8, Industrial Heritage Analysis World Heritage List and Tentative List

Διάγραμμα 1: Πηγή <https://neon.org.gr/gr/exhibition>

Διάγραμμα 2: Πηγή <http://triantafylloug.blogspot.com/2014/01/fix.html>

Διάγραμμα 3: (Γερογιαννάκη, 2024)